

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Jasmina Potokar Rant

Mentorica: **doc. dr. Sandra Bašić Hrvatinić**

**UREJANJE STATUSA SAMOSTOJNIH IN SVOBODNIH NOVINARJEV
V SLOVENIJI**

Analiza pogodbenih razmerij

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici dr. Sandri Bašić Hrvatini za neizmerno zaupanje in potrpežljivost ter navdih za temo diplomske naloge, samostojni novinarki Nevi Nahtigal za vedno prijazno pomoč in nikoli krivično kritiko, dr. Jaki Repanšku za pravno pomoč, Sindikatu novinarjev Slovenije za prispevek njihovih avtorskih pogodb, samostojnim in svobodnim novinarjem za pomoč pri zbiranju avtorskih pogodb. Hvala tudi staršem za brezmejno podporo v času pisanja diplomskega dela.

KAZALO

SEZNAM KRATIC	5
1. UVOD.....	6
2. TEORETIČNI DEL	8
2.1. OPREDELITEV AVTORSKEGA PRAVA IN NJEGOV RAZVOJ.....	8
2.1.1. Kaj je avtorsko pravo?	8
2.1.2. Začetki avtorskega prava	9
2.1.3. Zgodovina avtorskega prava na Slovenskem – od Ilirskih provinc do samostojne Slovenije	10
2.1.3.1. 19. stoletje	10
2.1.3.2. Obdobja avtorske zakonodaje v Jugoslaviji.....	11
2.1.3.3. Po letu 1995	12
2.1.4. Sistem copyright in sistem avtorskih pravic	13
2.2. TEMELJNI POJMI AVTORSKEGA PRAVA PO ZASP	14
2.2.1. Kdo je avtor?.....	15
2.2.2. Kaj je avtorska pravica?.....	16
2.2.2.1. Različni teoretični pogledi na naravo avtorske pravice	18
2.2.3. Moralne avtorske pravice.....	19
2.2.4. Materialne avtorske pravice.....	20
2.2.5. Avtorsko delo.....	22
2.3. AVTORSKE PRAVICE KOT PODKATEGORIJA/PODSKUPINA INTELEKTUALNE LASTNINE	23
2.3.1. Definicija intelektualne lastnine	23
2.3.2. Splošna pravna načela.....	24
2.4. AVTORSKE PRAVICE IN NOVE TEHNOLOGIJE	25
2.4.1. Nove tehnologije – digitalizacija in internet.....	26
2.4.2. Težave avtorskih pravic v digitalnem okolju.....	28
2.4.3. Kako zaščititi avtorska dela pred zlorabo?	30
2.5. NOVINARJI IN NOVINARSTVO	31
2.5.1. Kaj je novinarstvo in kako se razvijalo pri nas	32
2.5.1.1. Definicije.....	32
2.5.1.2. Razvoj slovenskega novinarstva	33
2.5.2. Opredelitev svobodnega, samostojnega in redno zaposlenega novinarja.....	34

3. EMPIRIČNI DEL	37
3.1. OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA	37
3.2. ENOTE ANALIZE	38
3.3. DELOVNA VPRAŠANJA	39
3.4. METODOLOGIJA	40
3.5. ANALIZA IN REZULTATI	41
3.5.1. Kvantitativna analiza	42
3.5.2. Kvalitativna analiza	50
4. SKLEP ALI KAKO NAPREJ	61
5. LITERATURA IN VIRI	63

Seznam kratic

ZASP	Zakon o avtorski in sorodnih pravicah
TRIPS	Trade-related aspects of intellectual property rights settlement (Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine)
WIPO	World Intellectual Property Organization (Svetovna organizacija za intelektualno lastnino)
PR	Public Relations (Odnosi z javnostmi)
DDV	Davek na dodano vrednost
CC	Creative Commons licence
ILO	International Labour Organization (Mednarodna organizacija dela)
RTV	Radio in televizija
DVD	Digital Video Disk (digitalni video disk)
CD	Compact Disk (zgoščanka)
RS	Republika Slovenija
GV	Gospodarski vestnik
PIC	Pravno-informacijski center nevladnih organizacij
FDV	Fakulteta za družbene vede

1. Uvod

»Zakoni so tu, da jih kršimo. Zakon se realizira kot zakon šele, ko je kršen. Zakon je implementiran šele, ko se uporabi sankcija. Zakon je – dokler se ne uporabi – le mrtva črka na papirju.« (Gregorčič 2005)

Novinarji so danes delovna sila, za katero je opazen izrazit trend vse manjšega rednega zaposlovanja. »Vedno več novinarjev je tako zaposlenih za določen čas, še več jih dela z avtorskimi pogodbami oziroma s statusom svobodnih ali samostojnih novinarjev, z definiranimi dolžnostmi, ne pa tudi s pravicami novinarjev. Pogodbe podaljšujejo iz leta v leto, čeprav bi iz njih sledilo, da opravljajo delo na enak način, kot da bi bili v (rednem) delovnem razmerju. Novinarji uživajo nizko socialno varnost, v drugih medijih pa si težko zaslužijo dodatne prihodke zaradi konkurenčnih prepovedi ali zaradi norm, ki jih morajo izpolniti.« (Škrinjar 2005) Z dejstvom, da v Sloveniji opravlja novinarski poklic brez urejenih poklicnih in socialnih razmerij z izdajatelji več sto novinarjev, »je povezan tudi cel sklop problemov na področju medijske politike, ki zadeva razmerja med izdajatelji in novinarji, delodajalci in delojemalci v medijski industriji«. (Rovšek et al. 2005) Vse te težave so tudi porodile idejo po natančnejši analizi področja pogodbenih razmerij med svobodnim in samostojnim novinarjem ter medijem.

Za lažje razumevanje empiričnega dela je v diplomski nalogi natančno razložen pojem avtorskega prava, njegov razvoj in zgodovina na Slovenskem, opredeljene pa so tudi ključne točke Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP), s pomočjo katerega je bila izvedena analiza. Poglavje o pojmu intelektualne lastnine je vključeno predvsem zato, ker je avtorska pravica tudi pravica intelektualne lastnine, saj je njen predmet avtorsko delo kot imaterialna dobrina. Avtorske pravice namreč definirajo in ščitijo intelektualno lastnino novinarjev in so znak medijske kakovosti – brez njih državljani ne morejo biti prepričani v zanesljivo in etično vsebino informacij.

Zaradi tehnološkega razvoja se zadnje čase veliko medijev seli tudi na internet oziroma svetovni splet in vprašanje je, kdo ima pravice do tovrstnega objavljanja, novinar ali medij. Eno izmed poglavij je zato namenjeno tematiki avtorskih pravic v povezavi z novimi

tehnologijami, saj je to danes gotovo najbolj pereča tema in problem, s katerim se novinarji srečujejo vsak dan.

Glede na to, da je glavni akter v nalogi novinar, je potrebna tudi natančna opredelitev tega pojma. Novinar namreč ni enoten koncept, temveč ločimo svobodne in samostojne novinarje ter redno zaposlene. Med njimi so bistvene razlike. Naloga tako v teoretičnem delu vsebuje predstavitev razvoja novinarstva pri nas in natančne opredelitve oziroma definicije iz omenjenega področja.

Naloga ne vsebuje klasičnih hipotez, temveč zgolj delovna vprašanja, ki pomagajo pri analizi in jih zato ne potrjujem, temveč mi služijo kot oporne točke:

- *Pod kakšnimi nazivi se sklepajo avtorske pogodbe?*
- *Kakšen je obseg prenosa pravic v pogodbah?*
- *Ali gre za izključni ali neizključni prenos?*
- *Si medij pridobi pravico do nadaljnjega prenosa novinarjevih avtorskih pravic?*
- *Ali se pojavljajo nična določila in če, katera?*
- *Ali je avtorski honorar pavšalen ali se določa glede na obseg, kakovost dela?*
- *Katere materialne avtorske pravice si medij prilašča in katere ostanejo avtorju?*
- *Ali se v pogodbah pojavlja konkurenčna prepoved?*
- *Dobi novinar povrnjene stroške dela?*
- *Ali pogodbe navajajo konkretno avtorsko delo, za katero se podpisujejo?*
- *Za kakšno razmerje gre: odvisno ali neodvisno?*
- *Kdo prevzema odgovornost za netočne podatke in izjave?*
- *Ali je obseg dela že vnaprej določen s pogodbo?*
- *Ali si mediji s pogodbo prilaščajo tudi pravico eksploatacije avtorskih del na spletu in če, ali dobijo novinarji za to denarno nadomestilo?*

Poleg kvantitativne analize individualnih podpisanih avtorskih pogodb s strani medija in samostojnega ter svobodnega novinarja so analizirane še nekatere tipske pogodbe, ki so zelo zanimiv primer z našega medijskega področja.

2. Teoretični del

2.1. Opredelitev avtorskega prava in njegov razvoj

Veja avtorskega prava »obravnava pravice intelektualnih ustvarjalcev na njihovih stvaritvah.« (Pretnar 2002: 60)

Narava vsakega človekovega dela, izdelka ali kakršnega koli drugega prizadevanja je, da izraža delček osebnosti tistega, ki ga je ustvaril. Ob vsakem posameznikovem delovanju prihaja do prenosa njegove osebnosti v zunanji svet, kjer se je, posebej če je ta prenos materialno oprijemljiv, lahko polastijo drugi posamezniki, ki pridejo v stik z rezultati omenjenega človekovega delovanja. Tu je tudi razlog, da se je na »področju kolizije med željo stvaritelja, da bi obdržal svojo stvaritev zase, ter željo vseh potencialnih uporabnikov, da bi se te stvaritve polastili, oblikovala posebna pravna veja, avtorsko pravo.« (Trstenjak 1997: 269)

2.1.1. Kaj je avtorsko pravo?

Pojem avtorsko pravo izhaja iz latinske besede *auctor*, ki v klasičnem latinskem jeziku pomeni začetnik, danes pa se beseda uporablja v pomenu kreatorja duhovne oziroma intelektualne lastnine (Henneberg 2001: 1). Temeljna naloga avtorskega prava je »podana predvsem v tem, da odgovarjajoče oblikuje avtorjev položaj, možnosti njegovih (prometnopравnih) razpolag ter obseg in vrste tako imenovanih izvedenih pravic.« (Sajovic 1982: 23) *Avtorsko pravo se tako predstavlja kot zbir pravnih pravil, s katerimi naj se čim bolj varuje položaj avtorja, pred posegi v njegov avtorski položaj in z njim zvezane pravice.* Njegova naloga je »omogočiti avtorju, da z njegovo stvaritvijo pridobi določene premoženjske koristi.« (Strnad 2001: 4)

Avtorsko pravo zaradi svoje varovalne naloge avtorjem »pomaga ustvarjati njihov družbeni ugled: ko se priznava pravica do tega, da je avtorjevo ime navedeno na vsakem primerku dela, se da deloma njihova identiteta /.../, to promovira avtorja samega, posledica pa je avtorjev družbeni ugled.« (Trstenjak 1997: 296) Če torej povzamemo, avtorsko pravo skrbi za »primerno uravnoteženost med resničnimi potrebami in interesi avtorjev ter uporabniki del in hkrati priznava ekonomsko dimenzijo izmenjave informacij.« (Davies 2000: 78) Postavlja se

vprašanje, zakaj pravni sistem sploh priznava avtorsko zaščito? Razlogov je mnogo, a če sledimo Bentleyju (2002: 10), so gotovo najpomembnejši naslednji štirje: »zaščititi pravice ustvarjalcev, spodbuditi željo po ustvarjanju, nagraditi ustvarjalce za njihove dosežke, podpirati demokracijo.«

2.1.2. Začetki avtorskega prava

Henneberg (2001: 11, *poudarila J. P. R.*) v razvoju avtorskega prava razlikuje tri obdobja:

»*a) obdobje pred založniškimi in avtorskimi privilegiji,*

b) obdobje založniških in avtorskih privilegijev,

c) obdobje zakonov in mednarodnih dogovorov o avtorskem pravu.«

V prvo obdobje lahko umestimo čas antike in srednjega veka, vse do izuma tiskarskega stroja leta 1455, ko se je začelo obdobje privilegijev. Zadnje obdobje pa se je začelo s prvimi zakoni v Angliji (18. stoletje). V nadaljevanju sledi kratka predstavitev začetkov razvoja avtorskega prava.

V *obdobju antike* avtorske pravice kot pravice na intelektualni stvaritvi, dobrini, niso poznali, zato avtorji niso prejeli denarnih nadomestil za njihova dela, njihovo duhovno lastnino, temveč so imeli le lastninsko pravico na materialu, na katerem je bilo avtorsko delo izdelano, njihova stvaritev pa ni bila zaščitena. Ukvarjanje z umetnostjo je bilo častno opravilo, s katerim so se ukvarjali le svobodnjaki (*artes liberales*) in za kar, po stoični etiki, umetniki niso smeli prejemati plačila, zato so morali imeti mecene, ljudi, ki so razpečevali dela avtorjev in jim dajali sredstva za življenje. (povzeto po Strnad 2001: 6)

V *srednjem veku* položaj ni bil bistveno boljši. Kulturno ustvarjanje iz verskih in gospodarskih razlogov ni spadalo med obrtne dejavnosti, zato so morali avtorji iskati materialne vire bodisi v okviru različnih redov ali ustanov, razen če sami niso bili del plemstva. Avtorji so bili le sredstvo, posredniki med bogom in človeštvom, zato so ostajali anonimni, in njihova dela niso bila zaščitena pred prepisovanjem in nadaljnim razpečevanjem. Šele z izumom tiska, natančneje tiskarskega stroja (Guttenberg 1455), ki je omogočil lažje in hitrejše razmnoževanje knjig, je postajala zahteva po zaščiti pred razmnoževanjem nujna. Vendar je bila ta zaščita podeljena tiskarju, ne pa avtorju. Tiskarju so se začeli podeljevati privilegiji – ekskluzivna in časovno omejena monopolna pravica

tiskanja. (povzeto po Strnad 2001: 7) Po mnenju Štempiharja (1960: 10) meče sistem privilegijev »svojo senco še na današnje avtorsko pravo; tudi danes velja avtorska pravica v načelu samo na ozemlju avtorskega zakona, je 'teritorialno vezana'«.

Sčasoma je pri tiskarjih in založnikih začelo prevladovati mnenje, da jim pripada (tudi brez privilegijev) na delih, ki jih izdajajo, neke vrste lastnina, čeprav je bilo običajno, da so avtorjem plačevali honorarje. Teorija o imetnikih takšnih izključnih založniških pravic – owner of copy – zato copyright – je nastala v *Angliji*. Šele s priznanjem prirojene, naravne pravice avtorja na svojem avtorskem delu se je premaknila zaščita od založnikov k avtorjem, kar se je najprej zgodilo v Angliji. (povzeto po Strnad 2001: 8) »S pomočjo avtorske pravice so ustvarjalci lahko postali ekonomsko neodvisni od vladarjev in mecenov, kar je vplivalo na večjo svobodomiselnost in demokratizacijo odnosov v družbi.« (Oman 1996: 461) Kot pravi Pretnar (2002: 61, *dodala J. P. R.*), je bilo prvotno bistvo avtorskega prava »varstvo del pred nepooblaščenim razmnoževanjem /.../. Nagli tehnološki razvoj in pojav različnih vrst novih komercialnih storitev *pa* sta privedla do potrebe po opredelitvi nekaterih dodatnih pravic, ki danes spadajo v okvir avtorskega prava.«

2.1.3. Zgodovina avtorskega prava na Slovenskem – od Ilirskih provinc do samostojne Slovenije

2.1.3.1. 19. stoletje

Avtorsko pravo se je na področju Slovenije razvijalo postopoma¹. Glavni mejniki so »zakonska besedila, ki so bolj ali manj celovito urejala področje avtorskega prava na ozemlju današnje Republike Slovenije.« (Trampuž 2000: 15) Zgodovina avtorskega prava se je na našem ozemlju začela že z besedili iz časa *Napoleonovih Ilirskih provinc* (1809–1813), ko je veljala francoska porevolucijska avtorska zakonodaja. Takrat v Avstriji še ni bilo avtorske pravice, so pa bili avtorskopravni predpisi razširjeni na Ilirske province z Napoleonovim cesarskim dekretom (15. 4. 1811) in pravnoformalno je ta zakonodaja veljala za kratek čas tudi na Slovenskem.

¹ Zgodovina avtorskega prava na Slovenskem je v celoti povzeta po Trampuž 2000: 16–42.

Po *razpadu Ilirskih provinc* leta 1813 na pretežnem delu današnje Slovenije ni bilo avtorske zakonodaje vse do leta 1846, ko se je celovito avtorsko varstvo znova uvedlo s cesarskim patentom 19. 10. 1846. Zakon je sledil doktrini intelektualne lastnine in na prvo mesto postavljaj načelo avtorstva, to je, da avtorska dela pripadajo tistemu, ki jih je ustvaril. Uvajal je izključne pravice (razpolaganje, razmnoževanje, objavljjanje, javno izvajanje) in omogočil avtorju, da je svoje pravice v celoti ali deloma prenašal na druge. Čas trajanja avtorskih pravic je bil za časa življenja avtorja z nekaterimi izjemami.

V času *druge avstrijske avtorske zakonodaje* je leta 1895 nastal nov avtorski zakon, ki je zaznamoval obsežne določbe o omejitvah pravic in poudarjal varstvo moralnih pravic, materialne pravice pa so bile pregledno in enovito urejene. Avtorske pravice (moralne in materialne) so po zakonu trajale praviloma za čas življenja avtorja in 30 let po njegovi smrti, z izjemo fotografskih del. Leta 1884 je ogrski del monarhije sprejel svoj Zakon o avtorski pravici, ki je veljal za območje današnjega Prekmurja. Bil je naprednejši od omenjenega avstrijskega zakona iz leta 1895, saj so avtorske pravice trajale za čas življenja avtorja in 50 let po njegovi smrti.

2.1.3.2. Obdobja avtorske zakonodaje v Jugoslaviji

Ko smo Slovenci spadali pod Jugoslavijo, so se zakoni o avtorski pravici vrstili eden za drugim. Lahko bi govorili o več časovnih obdobjih avtorskega prava. Prvo obdobje je bilo *obdobje stare jugoslovanske avtorske zakonodaje (1929–1946)*, ki je zaradi različnih okoliščin v Kraljevini Jugoslaviji terjalo novo ureditev avtorskega prava. Novi Zakon o zaščiti avtorske pravice je začel veljati 27. 12. 1929 in so ga takrat šteli za enega sodobnejših zakonov. Bil je usklajen z Bernsko konvencijo, to je *Berlinskim besedilom (1908)* in *Rimskim besedilom (1928)*. Zakon je urejal moralne avtorske pravice in materialne avtorske pravice. Rok trajanja tako moralne kot materialne avtorske pravice je bil za čas življenja avtorja in 50 let po njegovi smrti. Zakon ni poznal večnih moralnih pravic. Na slovenskem ozemlju je po prvi svetovni vojni veljal italijanski Zakon o avtorski pravici z dne 18. 3. 1926 (takrat je del slovenskega ozemlja spadal pod Italijo).

Sledilo je *obdobje realsocialistične avtorske zakonodaje nove Jugoslavije (1946–1957)*, v katerem so zakon o zaščiti avtorske pravice sprejeli že junija 1946, saj je prejšnji iz leta 1929 nehal veljati konec leta 1941. Novi zakon je odražal realsocialistične razmere v Jugoslaviji

neposredno po drugi svetovni vojni in je bil v nasprotju z Bernsko konvencijo. Tuji avtorji so bili bolj varovani kot domači in za spremembo od prejšnjih zakonov je ta veliko vlogo podeljeval državi. Avtorska pravica (moralna in materialna) je trajala za čas življenja avtorja, po njegovi smrti pa je z dedovanjem prešla na njegove zakonite dediče, vendar z omejitvami.

Osnutek *druge avtorske zakonodaje nove Jugoslavije (1957–1968)* je prešel v Zakon o avtorski pravici 28. 11. 1957 in prinesel številne novosti ter za nazaj popravil marsikatero krivico, ki jo je storil zakon iz časa realsocializma. Struktura zakona je bila prevzeta v vse nadaljnje avtorske zakone in je tako veljala do leta 1995. Zakon je opredeljeval vsebino, izkoriščanje in prenos avtorske pravice. Pravica je trajala za čas življenja avtorja in 50 let po njegovi smrti. Prvič je bilo na slovenskem prostoru postavljeno pravilo o večnem trajanju moralnih avtorskih pravic (trajalo je vse do leta 1995), hkrati pa je bilo urejeno uveljavljanje avtorskih pravic.

V času *tretje avtorske zakonodaje nove Jugoslavije (1968–1978)* je Zakon o avtorski pravici začel veljati 13. 8. 1968. Na novo je uredil filmska avtorska dela, pravico do prevoda in pogodbeni prenos avtorskih pravic.

Leta 1978, v *četrtem obdobju avtorske zakonodaje nove Jugoslavije (1978-1995)*, je kot posledica ustavnih sprememb v Jugoslaviji v letu 1974 nastal nov avtorski zakon. Ohranil je glavno strukturo zakona iz leta 1957, le da je pri določenih institutih uvedel samoupravljanje. Ureditev nekaterih moralnih avtorskih pravic je bila nedosledna in v nasprotju z Bernsko konvencijo. Poleg tega zakon ni razlikoval med avtorskim delom kot imaterialno dobrino in izvirnikom kot telesnim predmetom, v katerem je delo utelešeno. A kljub svojim pomankljivostim se je zakon uporabljajal najdlje od vseh avtorskih zakonodaj stare in nove Jugoslavije, in sicer več kot 17 let. Pomembna je tudi novela zakona iz dne 28. 4. 1990, ki je izrecno omenjala računalniške programe kot avtorska dela in prvič v zgodovini zakonsko uredila sorodno pravico izvajalcev.

2.1.3.3. Po letu 1995

Osamosvojitve Slovenije je bila vzrok, da se povsem na novo uredi področje avtorskega prava. Prejšnji zakon iz leta 1978 namreč v Sloveniji ni več veljal, hkrati pa so mednarodna dogajanja na tem področju zahtevala novo zakonodajo. ZASP je nastal leta 1995 in za

Slovenijo pomenil popolnoma novo avtorskopravno ureditev. Snovalci ZASP so pri pripravi zakona sledili »modelu evropskega vzorčnega zakona o avtorskih sorodnih pravicah, ki ga je pripravil nemški znanstvenik *Adolf Dietz*. Drugi vzori so bili *Bernska in Rimska konvencija*, *priporočila Sveta Evrope*, *direktive Evropske skupnosti*, *določbe TRIPS*, deloma *določbe osnutkov novih WIPO konvencij*«. (Trampuž 2000: 40) Od tujih nacionalnih zakonov je ZASP prevzemal rešitve predvsem iz nemškega in švicarskega avtorskega zakona.

Sicer pa v novem zakonu praktično ni področja, ki ne bi bilo na novo urejeno. Med poglavitnimi novostmi je treba omeniti celovitost urejanja področja (1. člen), jasno opredelitev monističnega koncepta avtorske pravice (15. člen), definicijo štirih moralnih avtorskih pravic (členi 16–20), definicijo materialnih avtorskih pravic (členi 21–33), trajanje avtorskih pravic 70 let po smrti avtorja (členi 58–67) in neprenosljivost avtorske pravice kot celote (69. člen). Velja omeniti, da se je po sprejemu ZASP Slovenija še bolj vključila v mednarodno avtorskopravno mrežo.

2.1.4. Sistem copyright in sistem avtorskih pravic

Skozi zgodovino sta se razvila dva različna sistema varovanja del, in sicer *sistem copyright* (*copyright system*) in *sistem avtorskih pravic* (*author's right system*). Prvi se je najprej pojavil z *Britanskim aktom iz leta 1710* in se postopoma razširil po celotni Angliji in nato še Ameriki, medtem ko je sistem avtorskih pravic izšel iz *francoskih zakonov, nastalih v letih 1791 in 1793*. (povzeto po Sterling 2003: 15–16)

Poleg prevladujočih oziroma glavnih dveh sistemov lahko najdemo tudi tretjo varianto *sestavljen sistem* (*composite system*), ki je značilen za območje Kitajske in Japonske. Ta zakonodaja prevzema elemente tako iz sistema copyright kot tudi iz sistema avtorskih pravic in dodaja še nekatere nove, drugačne elemente. Obstaja pa še mešan sistem (*miscellaneous system*), kamor spadajo tisti zakoni, ki jih ne moremo uvrstiti v nobeno omenjeno skupino (sem spada na primer zakonodaja Irana). Za ta sistem velja, da so pravila zaščite podrobno razdelana, vendar na popolnoma drugačen način kot v sistemu copyright in sistemu avtorskih pravic. (povzeto po Sterling 2003: 15)

V čem so pravzaprav razlike med obema pomembnejšima sistemoma? Če povzamem po Sterlingu (2003: 587–589), je teh razlik osem, a naj omenim le tiste, ki spadajo v okvir obravnavane teme v tej nalogi. Te pa so:

1. Narava pravice

V sistemu copyright je najpomembnejši ekonomski vidik, medtem ko sistem avtorskih pravic izhaja iz koncepta pravice posameznika ali iz človekove pravice kot pravice, ki spada pod okrilje naravnega prava.

2. Avtorstvo

V sistemu copyright je mogoče, da je poleg fizične osebe tudi pravna oseba, družba in podobno začetni oziroma izvorni avtor, medtem ko v sistemu avtorskih pravic avtorska pravica lahko nastane samo z aktivnostjo fizične osebe.

3. Moralne pravice

Zakonsko priznanje moralnih pravic v sistemu copyright se razvija zelo počasi. Sistem avtorskih pravic pa postavlja moralne pravice v središče, zato je njihova zaščita na zelo visoki ravni in ima dolgo tradicijo.

4. Stvaritve avtorjev

V sistemu copyright je lahko delodajalec izvorni nosilec avtorske pravice, kar pa nikakor ne velja za sistem avtorskih pravic. Zanj velja splošno pravilo, da je izvorni nosilec avtorske pravice avtor, ki pa se pravici lahko odreče samo prek pogodbe.

5. Pogodba

Zakoni sistema copyright običajno ne vsebujejo obsežnih provizij povezanih z založniškimi pogodbami, so pa provizije značilne za sistem avtorskih pravic.

2.2. Temeljni pojmi avtorskega prava po ZASP

»Skupine idealnih in materialnih interesov se pojavljajo kot korenine avtorske pravice, avtorska pravica sama pa kot steblo. Interesi se hranijo s sokovi, ki jih dobivajo včasih iz obeh, včasih pretežno iz ene korenine.« (Ulmer v Božič 1978: 28)

V Sloveniji področje avtorskega prava torej danes ureja ZASP. Slovenska avtorskoppravna ureditev se tako umešča v evropsko-kontinentalno ureditev oziroma v sistem avtorskih pravic, ki soobstaja z anglo-ameriškim sistemom copyright. Oba sistema sicer spadata pod okrilje *Bernske konvencije* (iz leta 1886, pozneje večkrat revidirane), vendar anglo-ameriški model ni

v skladu z nekaterimi temeljnimi načeli konvencije. Ta namreč v členu 6bis izrecno določa obstoj moralnih pravic avtorja, ki so neprenosljive – kot to določa ZASP. Anglo-ameriški model je predvsem ugoden za založnike, ki si prizadevajo, da bi ga prevzeli tudi drugod po svetu, po drugi strani pa združenja avtorjev (v državah, kjer taka ureditev velja) temu nasprotujejo. Naloga držav Evropske unije pri zagotavljanju in izkoriščanju avtorskih pravic je zato vzpostavitev enotnega trga za »prosto prehajanje zaščiteneh proizvodov med državami članicami. Poglavitne naloge v zvezi s tem so povezane z uskladitvijo obeh sistemov zaščite avtorskih pravic /.../ ter harmonizacijo nacionalnih zakonodaj z namenom skupnega nastopanja na svetovnih trgih.« (Perše 2000: XIII)

V nadaljevanju so predstavljena ključna določila ZASP, ki so relevantna za kasnejšo analizo. Kot zanimivost je prikazana tudi primerjava z določili Zakona o avtorski pravici iz leta 1978.

2.2.1. Kdo je avtor?

Člen 10 ZASP opredeljuje avtorja na naslednji način: »**Avtor je fizična oseba, ki je ustvarila avtorsko delo.**« Slovenski zakon temelji na načelu avtorstva, po katerem je avtor tisti, ki je ustvaril delo. Ustvarjalni akt je temelj avtorskega prava in avtorju na tej podlagi pravica pripada po sami naravi stvari. ZASP veže avtorstvo izključno in dosledno na fizično osebo. Pravna oseba, žival ali stroj nikoli ne morejo biti avtor. Izjema pri pravni osebi je, da je ta lahko imetnik avtorskih pravic takrat, kadar jih avtor z ustreznim dogovorom (avtorsko pogodbo) prenese nanjo. (povzeto po Trampuž et al. 1997: 57–58)

Po Zakonu o avtorski pravici iz leta 1978 je bil avtor v 8. členu opredeljen na zelo podoben način: »*Avtor je tisti, ki je delo ustvaril. Za avtorja velja tisti, čigar ime in priimek ali psevdonim nosi delo, dokler se ne dokaže nasprotno.*« (Trampuž 1991: 35, *poudarila J. P. R.*) Opaziti je, da je danes bolj natančno določeno, kdo je avtor. Opredeljen je namreč kot fizična oseba in ne kdor koli, ki ustvari delo.

Avtor pa ne ustvarja samo zase, ampak tudi za skupnost. Interes skupnosti je včasih lahko tako močan, da ima prednost pred interesi avtorja (posameznika). V avtorskopravnem jeziku to pomeni, da zakon pod točno določenimi pogoji in samo v vnaprej določenih primerih dovoljuje uporabo in izkoriščanje avtorskega dela tudi brez avtorjevega dovoljenja. Toda vedno in hkrati morajo biti izpolnjeni štirje pogoji: »Avtorsko pravico je dopustno omejiti

samo zaradi **namena, ki ga je potrebno doseči**. Omejitev, ki mora biti v skladu z **dobrimi običaji**, ne sme nasprotovati **običajni uporabi dela in zakonitim interesom avtorja**. Omejitev avtorske pravice ne sme vplivati na siceršnjo normalno izkoriščanje dela, tako da bi bilo avtorju razpolaganje z njegovo stvaritvijo onemogočeno.« (Chitrakar et al. 1999: 42–43)

2.2.2. Kaj je avtorska pravica?

ZASP v 14. členu razlaga izvor avtorske pravice: »**Avtorska pravica pripada avtorju na podlagi same stvaritve dela.**« Člen neposredno odraža dogmatske in filozofske temelje avtorske pravice – pravica pripada avtorju na podlagi same stvaritve. Avtorska pravica² je pravica naravnega prava in nastane avtomatično, *ipso facto*; za njen obstoj torej ni potrebna ne registracija, ne prijava in tudi ne odobritev. Toda avtorska pravica varuje samo izvorno obliko izraženih idej, ne pa tudi ideje same. »Z drugimi besedami, dela lahko uživajo varstvo avtorske pravice samo, če so ustrezno izražena. Varovana je izraženost, in ne 'ideja' ali vsebina kot takšna. /.../ Izraženost dela mora biti takšna, da dopušča razmnoževanje dela.« (Pretnar 2002: 61)

Naslednji, se pravi 15. člen ZASP, natančneje opredeli vsebino avtorske pravice: »**Avtorska pravica je enovita pravica na avtorskem delu, iz katere izvirajo izključna osebna upravičevanja (moralne avtorske pravice), izključna premoženjska upravičevanja (materialne avtorske pravice) in druga upravičevanja avtorja (druge pravice avtorja).**«³ Poleg že omenjene značilnosti (avtorska pravica kot pravica naravnega prava) velja za avtorsko pravico tudi to, da je ustavno zajamčena človekova pravica. V 60. členu Ustave RS je zapisano: »Zagotovljeno je varstvo avtorskih in drugih pravic, ki izvirajo iz umetniške,

² Sajovic (1982: 24) opredeljuje avtorsko pravico kot »'zbirni' pojem, zbirni lik, saj se nam na temelju pravnih določil predstavlja z vrsto samostojnih pojavnosti, ki žive samostojno pravno življenje in imajo tako lahko tudi samostojno pravno usodo.« Po njegovem mnenju avtorska pravica »upravičuje avtorja, da nastopa s svojim duhovnim proizvodom na trgu; tako postanejo posamezna upravičenja predmet premoženjskih razmerij. Avtor pridobi premoženjske koristi iz svojega intelektualnega ustvarjanja.« (Sajovic 1993: 19, *poudarila J. P. R.*) Za Sutcliffea, Vaughanovo in Macaskillovo (2004: 4, *poudarila J. P. R.*) avtorska pravica »v najsplošnejšem smislu pomeni *lastništvo lastnega dela*. Je 'intelektualna lastnina' /.../ Enako kot na svobodnem posestvu daje avtorska pravica pravico, da nekdo dela s svojo lastnino, kar želi.« Podobno jo definira Oman (1996: 460, *poudarila J. P. R.*), in sicer kot »*avtorjev monopol* nad izkoriščanjem avtorskega dela in nad določenimi oblikami razpolaganja s primerki avtorskega dela.« Bently (2002: 13, *poudarila J. P. R.*) pa jo razume kot »*legalen izraz družbene hvaležnosti do avtorja*, ki je storil več, kot družba od njega pričakuje. V nekem smislu pomeni subvencija za avtorsko pravico enako kot poravnava dolga.« Za Cornisha (2001: 9, *poudarila J. P. R.*) pomen, »ki se skriva za pojmom avtorske pravice, izvira iz ideje o kreativnosti in lastništvu. /.../ Zato je avtorska pravica pomembna, da zagotovi *neprekinjeno rast pisanja, igranja in ustvarjanja.*«

³ Po slovenski avtorskopравни ureditvi spada avtorska pravica pod okvir monistične teorije, ki soobstaja še z drugimi teoretičnimi pogledi na samo naravo avtorske pravice (več o tem glej v poglavju 2.2.2.1. Različni teoretični pogledi na naravo avtorske pravice).

znanstvene, raziskovalne in izumiteljske dejavnosti.« Avtorska pravica je tudi pravica intelektualne lastnine⁴, saj je njen predmet avtorsko delo kot imaterialna dobrina. Člen 15 določa, da so materialne in moralne pravice izključne, se pravi absolutne. Pozitivna stran tega je, da avtor odloča o svojem delu, negativno pa je to, da je prepovedano poseganje tretjih oseb v delo. Sicer pa je avtorska pravica ena sama in enovita pravica na določenem avtorskem delu. To pomeni, da ni niti čista osebnostna niti čista premoženjska pravica, temveč ima posebno mesto v pravnem sistemu.

Člen 15 omenja dve vrsti upravičenj. Osebnostna upravičenja se nanašajo na to, da je avtorsko delo odraz, emanacija človekove osebnosti. Gre za duhovne in osebne interese avtorja na delu in njegove vezi do tega dela. Na drugem mestu so navedena materialna oziroma premoženjska upravičenja, ki zagotavljajo, da avtor dobi plačilo za uporabo dela in usmerja uporabo dela. (povzeto po Trampuž et al. 1997: 67–70)

Avtorska pravica je po zakonu časovno omejena, kar je zapisano v 59. členu ZASP: **»Avtorska pravica traja za avtorjevega življenja in 70 let po njegovi smrti, če ni s tem zakonom drugače določeno.«** Avtorska dela so nematerialne dobrine in po svojem bistvu dobrine sporočanja, ki morajo prav zaradi slednje lastnosti postati dostopne splošnim interesom, ko so avtorjevi moralni in premoženjski interesi seveda že bili upoštevani. Vendar avtorska pravica ne zastara, temveč ugasne s potekom časa in potem ni več avtorskoppravno varovana. (povzeto po Trampuž et al. 1997: 172–173) Poleg časovne omejenosti je avtorska pravica tudi **predmet dedovanja** (68. člen ZASP), **kot celota ni prenosljiva** (69. člen ZASP), lahko pa **avtor prenese materialne avtorske pravice** (70. člen ZASP). (povzeto po Trampuž et al. 1997: 179)

Zakon o avtorski pravici je leta 1978 v 26. členu avtorsko pravico razložil na bolj preprost način: **»Avtorska pravica vsebuje premoženjske oziroma materialne (materialne) in osebne (moralne) avtorske pravice.«** (Trampuž 1991: 47, poudarila J. P. R.) Treba je poudariti, da je za avtorje bolje, da so zadeve jasno in natančno razložene, saj je tako manj možnosti za kršitve.

⁴ Več o tem glej v poglavju 2.3. Avtorske pravice kot podkategorija/podskupina intelektualne lastnine.

Četudi se na pogled zdi, da avtorska pravica varuje zgolj individualne interese avtorjev, pa se prek nje uresničujejo »najširši interesi družbe po pridobivanju najbolj zlahtnih in trajnih dobrin ter ustvarjanju bolj humanih odnosov med ljudmi. Če se ozremo po svetu, bomo videli, da je stopnja razvitosti in civiliziranosti posamezne družbe ali države v premem sorazmerju s stopnjo varstva avtorske pravice. Kjer ne spoštujejo avtorske pravice, tudi temeljnih človekovih pravic ne spoštujejo.« (Oman 1996: 462)

2.2.2.1. Različni teoretični pogledi na naravo avtorske pravice

Od nastanka avtorske pravice pa do danes potekajo diskusije o njeni pravni naravi, kakšna je ta pravica in kje ima mesto v sistemu pravic. Ta problem je še danes stalno aktualen, ne glede na mnogoštevilne teoretične doprinose za njegovo reševanje, istočasno pa je to tudi eden najbolj spornih pravnih problemov. Tako ostajajo teoretični pogledi na naravo avtorske pravice še naprej dokaj raznoliki. Obstaja več teorij, ki skušajo vsaka na svoj način razložiti naravo avtorske pravice:⁵

1. Teorija o avtorski pravici kot duhovni lastnini

Gre za prvo teorijo o avtorski pravici na sploh. Njeno stališče je, da delo kljub temu, da avtor zajema iz splošne kulturne zakladnice, ne pripada družbeni skupnosti, pač pa avtorju kot lastniku. Naravnopravna teorija utemeljuje avtorsko pravico skozi primerjavo s stvarno pravico. Eminentni predstavniki te teorije so prihajali zlasti iz Francije, kjer so začeli pojasnjevati naravo avtorske pravice.

2. Teorija o avtorski pravici kot osebni pravici

Najznačilnejši predstavnik je bil O. Gierke, po katerem je avtorska pravica upravičenje, ki izvira iz dejstva avtorjeve stvaritve in zaradi te pripadnosti dela pripadajo upravičenja na njem avtorju. Avtor kot stvaritelj intelektualnega dela sam odloča, ali bo iz njega dobil ekonomske koristi. Po tej teoriji je delo avtorjev intelektualni proizvod in kot tak v najožji zvezi z njegovo osebnostjo. Avtorska pravica pa je po svoji vsebini nedeljiva od osebe, ki je delo ustvarila. Gierkejevo učenje je dobilo velik odmev. V Nemčiji sta ga dalje razvila Haymann in predstavnik moderne nemške doktrine H. Haubmann, v Italiji pa Paolo Caselli.

3. Teorija o avtorski pravici kot imaterialni premoženjski pravici

Ustanovitelj je nemški pravni teoretik J. Kohler, ki govori o avtorski pravici kot 'dvojnostni' pravici (*Doppelrecht*). Avtor lahko z intelektualnimi proizvodi (nematerialnimi pravnimi

⁵ Povzeto po Jalen 1996: 22–26.

dobrinami) razpolaga in ima od teh razpolag premoženjske koristi. Tako postane intelektualni proizvod ob ločitvi od avtorja predmet premoženjskega prava. Za to gledanje je značilna ostra ločitev med osebno in avtorsko pravico, ki nastaneta s samo stvaritvijo dela. Tej teoriji so kasneje sledili številni avtorji, med njimi tudi belgijski pravnik E. Picard.

4. Dualistična teorija

Pristaši dualistične teorije stojijo na stališču, da je avtorska pravica dualistične narave, kar izhaja iz same narave avtorske stvaritve. Avtorska pravica je vsota osebnih in premoženjskih upravičenj (pravice). Gre torej za dve teleološko različni pravici, ki imata samo skupen izvor v avtorjevi osebi in ju označujemo s skupnim imenom 'avtorska pravica'.

5. Monistična (unitaristična) teorija

Tudi ta teorija ne zanika vsebovanost premoženjskopравnih in osebnopravnih elementov, le da na avtorsko pravico gleda kot na enovito pravico. Avtorska pravica je pravica *sui generis*, ki vsebuje moralne in materialne elemente; oboji so njen bistven sestavni del in predstavljajo avtorsko pravico le hkrati, v svoji soobstočnosti.

Zadnji dve teoriji, monistična in dualistična, sta na ravni modernega dojetja. Razlika med njima in drugimi je, da avtorsko pravico razumeta kot sestavino dveh elementov – moralnih in materialnih.

2.2.3. Moralne avtorske pravice

»*Moralne avtorske pravice varujejo avtorja glede njegovih duhovnih in osebnih vezi do dela*«, pravi 16. člen ZASP. Moralne avtorske pravice so pogojene in vezane na obstoj avtorskega dela. So absolutne (učinkujejo zoper vsakogar) in ustavno zajamčene človekove pravice (60. člen Ustave RS).⁶ Med te pravice zakon šteje:

- **17. člen: pravico prve objave** (avtor odloči, kdaj in kako bo njegovo delo objavljeno),
- **18. člen: pravico priznanja avtorstva** (avtorjevo ime mora biti označeno na ali ob stvaritvi, razen če avtor zahteva anonimno objavo ali objavo pod psevdonimom),
- **19. člen: pravico spoštovanja dela** (avtor se lahko upre neprimernim posegom v svoje delo in žaljivi uporabi svojega dela),

⁶ Zagotavlja jih tudi 25. člen Kodeksa slovenskih novinarjev: » /.../ Novinar ima pravico podpisovati prispevke. Ni ga mogoče podpisovati brez njegove vednosti ali proti njegovi volji. /.../ «

- **20. člen: pravico skesanja** (avtor lahko prekliče že dano dovoljenje za objavo dela, če ima za to resne moralne razloge). (povzeto po Trampuž et al. 1997: 70–87)

Prejšnji zakon iz leta 1978 (28. člen) je moralne avtorske pravice razumel na naslednji način: *»Moralne avtorske pravice so: avtorjeva pravica, da ga priznajo in navedejo kot ustvaritelja dela, pravica, da se upre vsaki skazitvi, okrnitvi ali drugačni spremembi svojega dela, in pravica, da se upre vsaki uporabi dela, ki bi žalila njegovo čast ali ugled.«* (Trampuž 1991: 49, poudarila J. P. R.) Prav tako kot danes so tudi takrat trajale v času avtorjevega življenja in po avtorjevi smrti (87. člen), medtem ko so materialne avtorske pravice prenehale po smrti avtorja.

2.2.4. Materialne avtorske pravice

Po prvem odstavku 21. člena ZASP za materialne avtorske pravice velja naslednje: *»Materialne avtorske pravice varujejo premoženjske interese avtorja s tem, da avtor izključno dovoljuje ali prepoveduje uporabo svojega dela.«* Materialne avtorske pravice so tako izključne pravice avtorja do izkoriščanja dela na kateri koli način. Avtor jih sicer lahko prenese na druge osebe, kar je omenjeno v drugem odstavku 21. člena: *»Če ni s tem zakonom drugače določeno, je uporaba avtorskega dela dopustna le, če je avtor v skladu s tem zakonom in pod pogoji, ki jih je določil, prenesel ustrezno materialno avtorsko pravico.«*

Materialne avtorske pravice so torej prenosljive na drugo fizično ali pravno osebo praviloma s pogodbo in ta druga možnost je pogostejša ter edina zanimiva za avtorsko pravo. Saj dokler se avtorsko delo ne izkorišča ali ga izkorišča avtor sam, ni avtorskopравnih razmerij. Sicer pa je materialnih avtorskih pravic toliko, kot je načinov uporabe dela. Med najpomembnejšimi pa so:

► Uporaba dela v telesni obliki;

- **23. člen: pravica reproduciranja** (najbolj očitna in oprijemljiva oblika izkoriščanja avtorskega dela; delo postane dostopno večjemu številu ljudi z razmnoževanjem primerkov oziroma kopij avtorskega dela)
- **24. člen: pravica distribuiranja** (primerki dela se ponudijo javnosti z namenom prodaje, omogočena pa je tudi prodaja prek državnih meja; ta pravica ni namenjena za samostojne in neodplačane prenose)

– **25. člen: pravica dajanja v najem** (izvirnik oziroma primerek se začasno izroči v posest in avtor dobi za to plačilo; ta pravica posega v stvarnopravna razmerja na tem izvirniku ali primerku in kot taka omejuje lastninsko pravico)

► **Uporaba dela v netelesni obliki;**

– **26. člen: pravica javnega izvajanja** (gre za netelesno reproduciranje avtorskega dela; sem spadajo tri izključne pravice: javno recitiranje književnih del, javno izvajanje glasbenih del, javno uprizorjanje odrskih del; skupno je to, da gre za živo izvedbo poustvarjalnih umetnikov pred občinstvom, ki je navzoče na kraju izvedbe; je edina oblika netelesnega in telesnega reproduciranja del, ki ne poteka s tehničnimi postopki); v to kategorijo sodijo še pravica javnega prenašanja, pravica javnega predvajanja, pravica javnega prikazovanja...

► **Uporaba dela v spremenjeni obliki;**

– **33. člen: pravica predelave** (predelava je odvisna poustvaritev, je stvaritev, pri kateri se prevzemajo bistvene poteze prvotnega dela; sem spadajo izključna pravica do prevajanja, prirejanja, prilagajanja, aranžiranja in podobno); v isti kategoriji je še pravica avdiovizualne priredbe. (povzeto po Trampuž et al. 1997: 87–111)

V primeru, da se avtor odloči za sodelovanje z založnikom, ima »obligacijsko zavezo, da na založnika prenese dve *glavni pravici* (reproduciranje, distribuiranje, glej prvi odstavek 85. člena ZASP), po posebnem dogovoru pa tudi *stranske pravice* (posebne izdaje, pravica prevajanja, glej drugi odstavek 85. člena).« (Trampuž 2000: 135–136) Vendar »p/ravice in oblike eksploatacije, ki niso izrecno omenjene v pogodbi, ostanejo avtorju.« (Trampuž 2000: 136) Pri samem prenosu pravic je treba urediti še *vprašanje izključnosti* (člena 74 in 88 ZASP), *časovne in prostorske veljavnosti* (73. člen ZASP) in *prenosljivosti na tretje osebe* (78. člen ZASP). (Trampuž 2000: 136)

Leta 1978 so bile v 27. členu zakona materialne avtorske pravice opredeljene takole: »(1) *Materialne avtorske pravice so avtorjeve pravice, da izkorišča delo. (2) Avtorsko delo se izkorišča zlasti tako, da se objavlja, predeluje, reproducira, razmnožuje, obdeluje, prikazuje, izvaja, prenaša in prevaja. (3) Kdo drug sme izkoriščati avtorsko delo le z avtorjevim dovoljenjem, če ni v tem zakonu drugače določeno.*« (Trampuž 1991: 48, poudarila J. P. R.) Pravice so trajale za čas življenja avtorja in le 50 let po njegovi smrti (82. člen), medtem ko se je danes doba podaljšala na 70 let po smrti avtorja.

2.2.5. Avtorsko delo

»Avtorska dela so vrata v svet avtorskih pravic z vsemi posledicami, ki jih veljavno pravo navezuje na ta status – od absolutnih moralnih in materialnih pravic, posebnega režima avtorskih pogodb in avtorskih honorarjev, posebnih pravil o dohodnini in DDV, pa do posebne pristojnosti sodišč in dodatnega ustavnega in mednarodnopravnega varstva. S statusom avtorskega dela utemeljujejo svoj položaj in svojo pogosto prevlado tudi časopisne hiše in založniki, katerih avtorske pravice pa lahko izvirajo samo iz avtorskega dela novinarja – ustvarjalca.« (Trampuž 2004: 34)

Pojem avtorskega dela opredeljuje 5. člen ZASP, ki v prvem odstavku pravi: *»Avtorska dela so individualne intelektualne stvaritve s podočja književnosti, znanosti in umetnosti, ki so na kakršenkoli način izražene, če ni s tem zakonom drugače določeno.«* Po zakonu avtorska pravica obstaja samo v primeru, da obstaja tudi avtorsko delo. 5. člen ZASP »rešuje eno osrednjih vprašanj avtorskega prava, saj z obstojem ali neobstojem avtorskega dela stoji in pade celoten sistem avtorskopravnega varstva, z vsemi posledicami.« (Trampuž et al. 1997: 28) Bistvo avtorskega dela je ustvarjalnost, na kar nakazuje tudi dikcija iz prvega odstavka 5. člena ZASP »individualne intelektualne stvaritve«. Domača in tuja zakonodaja, sodna praksa in pravna teorija so izoblikovale vrsto meril, ki so v pomoč pri opredelitvi avtorskega dela, in sicer:

- **individualnost oziroma izvirnost** (ta prihaja od avtorja, kaže in presoja pa se na samem delu, vendar ne nujno samo na obliki dela; lahko zajame nekatere ali pa vse elemente avtorskega dela na primer misel, vsebino, izrazne oblike...; individualnost je značilnost, ki avtorsko delo ločuje od drugih avtorskih stvaritev; za individualnost se zahteva, da je na neki ustvarjalni ravni);
- **duhovnost** (avtorsko delo je delo človekovega duha; ta duhovna vsebina ni nujno vsem razumljiva, mora pa biti neposredno ali posredno zaznavna; duhovnost opozarja na to, da je avtorsko delo imaterialna dobrina oziroma netelesni proizvod, za katerega je značilna ubikviteta (osvobojenost časa in prostora) ter neizčrpnost);
- **stvaritev** (avtorsko delo je rezultat človekovega umskega in duhovnega delovanja);
- **področja ustvarjalnosti** (predpostavka za obstoj avtorskega dela je, da pripada kategorijam književnosti, znanosti in umetnosti; omenjena področja je potrebno široko pojmovati);
- **izraženost** (stvaritev mora biti izražena na kakršnen koli način, ki je zaznaven človeškemu čutom). (povzeto po Trampuž et al. 1997: 27–32)

Zakon iz leta 1978 (3. člen) je za avtorsko delo določal »stvaritev s področja književnosti, znanosti in umetnosti in drugih področij ustvarjalnosti, ne glede na vrsto, način in obliko izražanja, če ni v tem zakonu drugače določeno.« (Trampuž 1991: 25, poudarila J. P. R.) Člena sta identična, torej ZASP na tem področju ni naredil koraka naprej.

Toda kljub individualni povezavi med avtorjem in njegovo stvaritvijo je vendar treba poudariti, da »avtorske stvaritve po svoji naravi nikakor niso povsem 'zasebna' last avtorja, temveč predstavljajo oziroma spadajo v tako imenovani skupni fond družbenega (narodnega) bogastva.« (Sajovic 1974: 3)

2.3. Avtorske pravice kot podkategorija/podskupina intelektualne lastnine

»Intelektualna lastnina je gonilna sila enaindvajsetega stoletja.« (Getty v Sutcliffe et al. 2004)

Avtorska pravica je tudi pravica intelektualne lastnine, saj je njen predmet avtorsko delo kot imaterialna dobrina, zato bo na naslednjih straneh nekaj besed namenjenih predstavitvi pojma intelektualna lastnina. Izhaja iz naravnega prava; v njenem ozadju je človekov biološko determiniran občutek za lastnino, ki uravnava njegov odnos do uporabe intelektualnih stvaritev. Kodificirali so jo šele v dobi tiska in jo s tem posledično začeli meriti kot abstrakten podaljšek stvarne lastnine, ki se lahko izkorišča na podoben način (Pejanovič 1998: 87). Tisk je poleg sprožitve ukrepov za zaščito intelektualne lastnine aktualiziral tudi pomen avtorja kot imetnika avtorske pravice in obudil ter učvrstil vlogo založnika. »Vsak avtor *namreč* ustvarja zato, da bi stvaritev njegovega duha pripadala javnosti, družbi, človeški skupnosti. Zdi se, da je sam akt avtorstva notranji klic za komunikacijo z javnostjo. /.../ Tisk na papirju in drugi mediji so naredili akt avtorstva ločen in določen in s tem ustvarili možnosti za pravno ureditev varstva intelektualne lastnine.« (Pejanovič 1998: 6, dodala J. P. R.)

2.3.1. Definicija intelektualne lastnine

Izraz intelektualna lastnina se nanaša na vrsto lastnine, ki izvira iz človekovega intelekta oziroma razuma. »Intelektualna stvaritev je kot takšna neopredmetena; kadar je opredmetena v blagu in/ali storitvah, jo lahko imetnik pravice ali od njega pooblaščen oseba komercialno

izkorišča. Iz tega takoj sledi, da se pri intelektualni lastnini ukvarjamo z **ekonomskimi pravicami**, ki določajo lastništvo neopredmetenih intelektualnih stvaritev predvsem v okviru njihovega ekonomskega izkoriščanja.« (Pretnar 2002: 19)

Obstaja več različnih definicij intelektualne lastnine, ki pa so si med seboj bolj ali manj podobne. Bainbridge (1996: 3, *poudarila J. P. R.*), na primer, jo na splošni ravni definira kot *»tisto področje prava, ki ureja pravne pravice, nanašajoče se na ustvarjalna prizadevanja ali na komercialni ugled in na z znamko povezan renome«*. Strnad (2001: 3, *poudarila J. P. R.*) pod predmetom prava intelektualne lastnine v najširšem smislu razume *celoto pravic, »ki pripadajo človeku in ki izvirajo iz določenih področij njegove ustvarjalne dejavnosti.«* Podobno kot Strnad jo definira tudi Cornish (1996: 3, *poudarila J. P. R.*), in sicer jo v ožjem smislu opredeljuje kot *vejo prava, »ki varuje nekatere najbolj dragocene manifestacije človekovih dosežkov.«* Pretnarjeva definicija pa je za razliko od že naštetih dosti bolj razdelana in natančna. In kaj je po Pretnarju intelektualna lastnina?

»Intellectualna lastnina je

- (i) *področje prava, ki obravnava*
- (ii) *razpoložljivost, obseg, pridobitev, uveljavljanje in preprečevanje zlorab zasebnih, pravno opredeljenih pravic na določenih oblikah intelektualnih stvaritev s področja industrije, znanosti, književnosti in umetnosti ter na določenih oblikah podjetniških identifikatorjev, z namenom določitve pravil za*
- (iii) *njihovo gospodarsko izkoriščanje na trgu v konkurenčnem okolju.«*

(Pretnar 2002: 23, *poudarila J. P. R.*)

2.3.2. Splošna pravna načela

Področje intelektualne lastnine se deli v več podskupin, med katerimi sta temeljni industrijska lastnina in avtorske pravice. »Na tej osnovi lahko razlikujemo tri velike skupine različnih kategorij intelektualne lastnine:

- (i) **industrijska lastnina** /.../,
- (ii) **avtorske in sorodne pravice** /.../, in
- (iii) **ostale pravice**.« (Pretnar 2002: 49, *poudarila J. P. R.*)

Za pravice, ki spadajo v okvir intelektualne lastnine, katerih značilnost je izključnost (da jih torej ne sme nihče izkoriščati brez soglasja imetnika), velja, da temeljijo na nekaterih skupnih

načelih, ne glede na to, ali spadajo v industrijsko lastnino ali v avtorsko pravo. »Gre predvsem za naslednja temeljna načela:

- (i) Pravice so *negativne narave*, kar pomeni, da smejo njihovi imetniki prepovedati komercialno uporabo vsakomur, ki nima njihovega dovoljenja. /.../
- (ii) Varstvo intelektualne lastnine se nanaša izključno na *gospodarsko dejavnost*. /.../
- (iii) Pravice intelektualne lastnine so izključno *teritorialne pravice*. /.../
- (iv) Pravice intelektualne lastnine so *časovno omejene*, razen – kar je pomembno – blagovnih znamk, trgovskih imen in geografskih označb, katerih varstvo lahko traja neomejeno.« (Pretnar 2002: 50–51, *poudarila J. P. R.*)

Obstaja pa ena bistvena razlika med varstvom avtorskega dela in varstvom drugih oblik intelektualne lastnine. Avtorsko delo pade pod zakonsko varstvo v trenutku, ko je »ustvarjeno v materialni (fiksni) obliki, kar je edini pogoj za uveljavljanje varstva avtorskih del, za razliko od drugih oblik intelektualne lastnine, ki jih je potrebno posebej zaščititi«. (Perše 2000: XII)

Elektronsko okolje danes prinaša številne spremembe na razna področja intelektualne dejavnosti, kar vpliva tudi na intelektualno lastnino in odnos do nje. Razširjanje avtorskih del s pomočjo elektronske tehnologije, o čemer bo več govora v naslednjem podpoglavju, in telekomunikacij postaja globalno in komaj izmerljivo ter s tem posledično narašča pritisk na varovanje pravic avtorjev, ki so v elektronskem okolju ogrožene, saj je avtorska dela mnogo lažje reproducirati v izvorni obliki, si jih prilaščati in jih nedovoljeno spreminjati, kot v dobi prevlade tiskarske tehnologije. Po drugi strani pa je v takšnem okolju mogoče zaščititi vsako delo ali njegov posamezen del, zaradi česar se intelektualna lastnina dejansko krepi.

2.4. Avtorske pravice in nove tehnologije

»Avtorsko pravo je že od nekdaj v vojni z novimi tehnologijami.« (Lessig 1999: 124)

Trampuž (2000: 13) je mnenja, da »/m/ednarodni razvoj avtorskega prava prinaša tolikšne in tako hitre spremembe, da jim je vedno težje slediti. Njihovo gibalno je, kot že v vsej zgodovini avtorskega prava, razvoj novih tehnologij«. Tehnološki razvoj je prinesel nove možnosti rabe novinarskih del in s tem obujeno razpravo o avtorskih pravicah. Vedno več je elektronskih alternativ tisku in z njimi povezanih sredstev distribucije. Digitalizacija je omogočila nove

oblike arhiviranja objavljenega gradiva in s tem nove možnosti komercialne ter zasebne rabe baz podatkov in reprodukcijske tehnologije, po drugi strani pa je digitalna tehnologija, predvsem internet⁷, »osvobodila' novinarje pred odvisnostjo od zapletenega produkcijskega procesa, ki zahteva več različnih spretnostnih veščin.« (Rudin in Ibbotson 2002: 12) Avtorsko pravo je danes doseglo kritično točko v svoji zgodovini, kajti »prihajajoče obdobje bo razkrilo, ali je mogoče ohraniti uveljavljeno zaščito in plače za avtorje, ali pa se bo avtorsko pravo pogreznilo v stalno rastoči elektronski uporabi avtorskih del.« (Sterling 2003: 6–7)

2.4.1. Nove tehnologije – digitalizacija in internet

»Kakor koli že razmišljamo o njej, je tehnologija resnična. Resnična v očitnem, materialnem smislu. /.../. Nove tehnologije vnašajo zelo jasne razlike v način poteka vsakdanjega življenja.« (Lister et al. 2003: 289) Hkrati pa »olajšujejo spremembe in ustvarjajo priložnosti.« (Fidler 2004: 358) Sam razvoj »vsake nove tehnologije predstavlja nove priložnosti za kreativno izražanje.« (The ABC of copyright 1981: 21) Kot pravi Gailey (1996: 13), nove tehnologije »vdihejo novo vrednost stari vsebini.« V primerjavi s starimi, nove tehnologije »niso časovno in prostorsko omejene. Te tehnologije so postale nosilke bipolarnosti, kakršne so kontinuiteta–diskontinuiteta, prostor–čas, zunanje–notranje.«⁸ (Cujnik 2001: 5)

Eden najpomembnejših tehnoloških dosežkov sodobnega časa je gotovo **digitalizacija**, ki pomeni skupni imenovalac. Sama digitalizacija je problematična predvsem zato, ker lahko zajame vse vrste informacij, vključno z avtorskimi deli. S tem je avtorsko pravo postavljeno pred velik izziv, ki jih je bilo v njegovi zgodovini že veliko. Lahko bi rekli, da je *zgodovina avtorskega prava v bistvu zgodovina prilagajanja novemu razvoju*. Pojava digitalizacije zato ne smemo gledati le s črne plati, temveč ga lahko vidimo tudi kot priložnost, ki bo omogočila nove oblike eksploatacije in s tem širjenje avtorskih del. »Pomembno je le, da se po eni strani avtorjem zagotovi njihova udeležba pri materialnih koristih (kot temeljne funkcije avtorskega prava za vzpodbudo ustvarjalnosti), po drugi strani pa uporabnikom ne postavljajo nepotrebne ovire.« (Trampuž 2000: 150)

⁷ Internet namreč novinarjem omogoča, »da dobijo hitro informacije in tako pravočasno napišejo članke, zbirajo podatke za pomembne raziskovalne projekte, umestijo informacije in dogodke v kontekst, da vidijo, o čem pišejo drugi novinarji, in da ostanejo v stiku z dogajanjem na področju razvoja računalnikov in spletnega publiciranja.« (Miller 1998: 123)

⁸ Po mnenju Gržiničeve (1996: 61) je za boljše razumevanje novih tehnologij »potrebno vzpostaviti mrežo transverzivnih in horizontalnih povezav med novimi in starimi tehnologijami.«

Prvi rezultat digitalizacije je *internet*⁹, s katerim je svet vedno bolj povezan. Ta struktura ni vezana na posamezne države in ne pozna meja, zato je mogoče dobiti informacije iz različnih koncev sveta (gre za *digitalne oziroma informacijske avtoceste*). »Internet je za medije in novinarstvo prinesel nov komunikacijski kanal za dosego občinstva, katerega potencialna številčnost se z vstopom medija na internet bistveno poveča. Novinarjem internet ponuja več vrst virov in skoraj neomejene tehnične možnosti, s katerimi lahko upravljajo, posledično tudi možnost večje interaktivnosti med medijem in občinstvom. Tudi večina tiskanih medijev je svojo klasično dejavnost prenesla na internet, kjer se mediju, ki je distribucijsko sicer omejen, število potencialnih bralcev krepko poveča.«¹⁰ (Trošt: 2003)

Toda, kaj prinaša internet na področje avtorskega prava? »Po eni strani gotovo velike priložnosti, vendar po drugi strani tudi nevarnosti. Priložnosti so predvsem v tem, da internet *zmanjšuje stroške objave*. 'Publishing' naenkrat ne zahteva več tako velikih ekonomskih vložkov. Zaradi tega se *povečuje število avtorjev in raznolikost načinov, kako lahko 'bralci' uporabljajo stvaritve*. Nevarnosti pa tičijo predvsem v tem, da so *oteženi načini*, ki jih imajo avtorji (oziroma v njihovem imenu kolektivne organizacije) na razpolago *za pobiranje honorarjev*. Omeniti je potrebno tudi to, da se *povečuje ogroženost interesov avtorjev glede integritete njihovih del*. Vse skupaj lahko vodi v zmanjševanje spodbud za objavljanje del na internetu ali celo spodbud za ustvarjanje novih del na sploh.« (Bogataj 2000: VIII, *poudarila J. P. R.*)

Zaključim lahko, da internet oziroma svetovni splet *spreminja položaj avtorja in odpira vprašanja avtorsko-pravnega varovanja njegovega dela*, ki je kot mrežni vir dostopen veliki množici interaktivnih 'bralcev'. Avtor je v tem globalnem avditoriju mnogo bolj bran, ob tem pa se izgublja njegovo intelektualno lastništvo oziroma avtorstvo.

⁹ »Internet opisuje *zbirko omrežij*, ki povezujejo med seboj računalnike in strežnike.« (Lister et al. 2003: 165, *poudarila J. P. R.*) Gre torej za »svetovno računalniško omrežje, ki združuje ogromno število računalnikov.« (Hribar 1999: 7)

¹⁰ Kot napoveduje Boynton (v Trošt: 2003, *poudarila J. P. R.*), »bodo v *prihodnje časniki in revije živeli dvojno življenje*, s tem, da bo tiskana verzija spodbujala obisk na spletni strani in obratno. Na način, da se bosta obe verzije posvetili bolj svojim prednostim, tako da naj bi spletna stran ponujala krajše, ažurirane vesti, medtem ko bi bila daljša poročila ali 'feature' zgodbe namenjene za tiskano verzijo.« (Trošt: 2003)

2.4.2. Težave avtorskih pravic v digitalnem okolju

Najnovejšo krizo avtorskega prava so, kot je že zapisano, povzročile *revolucionarne novosti v razvoju digitalnih tehnologij in interneta*. »Digitalizacija informacij in povezanost računalnikov oziroma posameznikov v globalna omrežja radikalno spreminjajo ekonomijo reproduciranja in distribuiranja avtorskih del in ponujajo neprecedenčne možnosti za dostop do neskončnega števila informacij.« (Bogataj Jančič in Lubarda 2005) V digitalni dobi so tradicionalne ločnice, ki so določale strukturo pravic ustvarjalcev, izginile. »Dela ustvarjalcev se danes širijo po vsem svetu preko interneta v elektronski obliki, ki lahko istočasno doseže vsak košček sveta.«¹¹ (Sterling 2000: 82) Prav zato je postala potreba po razširitvi različnih vrst pravic nujna.

Za digitalno dobo je značilno »*konvergiranje nekoč ločenih tehnologij*. Zaradi nejasnih ločnic pogosto prihaja do konfliktov med mediji in novinarji glede objave novinarskih del na internetnih straneh tradicionalnih medijev. Jedro spora je odgovor na vprašanje, ali medijska organizacija s plačilom novinarjevega dela za tradicionalno obliko medija pridobi tudi pravico do objave iste vsebine v elektronski obliki.« (Nahtigal: 2002, *poudarila J. P. R.*) Večina združenj za avtorske pravice digitalizacijo dela obravnava kot uresničitev sekundarne pravice, primarne pravice pa se nanašajo le na prvotno objavo. To pomeni, da je objava novinarjevega izdelka na medmrežju ali drugačna oblika digitalizacije zunaj polja običajnega prenosa materialnih avtorskih pravic na založnika ali producenta in zahteva dodatne dogovore ter kompenzacijo. Temu pa medijske organizacije pogosto oporekajo z argumenti, da so baze podatkov le še en način distribucije istega medija in spadajo v primarno uporabo. V empiričnem delu naloge bom skušala dobiti odgovore na vprašanje, kakšno je dejansko stanje glede honorarjev za objavo novinarskega članka na spletu pri nas.

ZASP v določeni meri upošteva tehnološke premike in njihove posledice in »izrecno omejuje reproduciranje na eno obliko uporabe, to je 'v obliki tiskanja', zato se je za vsako drugo obliko treba izrecno dogovoriti (glej člen 76/1 ZASP). To bo veljalo zlasti za elektronsko založništvo (glej 89. člen ZASP). Pravice in oblike eksploatacije, ki niso izrecno omenjene v pogodbi, ostanejo avtorju.« (Trampuž 2000: 136) Na prvi pogled je nesporno, da slovenski založniki potrebujejo posebno soglasje novinarjev, če želijo objaviti njihove stvaritve v

¹¹ »Elektronske datoteke lahko hitro, enostavno in predvsem poceni razmnožujemo in običajno so stroški skoraj zanemarljivi.« (Pretnar 2002: 61–62)

elektronski obliki. Težavo predstavlja 101. člen ZASP, ki določa, da se v primeru, ko avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za 10 let od dokončanja dela, če ni s pogodbo drugače določeno. Zakon tudi določa, »da naročnik na naročenem avtorskem delu pridobi le pravico razpečevanja, vse druge pravice pa obdrži avtor. Če želi avtor obdržati katero od svojih pravic na avtorskem delu, nastalem v delovnem razmerju, se mora o tem z delodajalcem posebej dogovoriti, medtem ko se mora pri naročenem avtorskem delu za dodatne pravice dogovarjati naročnik.« (Bernik: 2001) Pri tem ne gre le za pravice do elektronske objave dela, ampak tudi za pravico do prenosa materialnih pravic na tretjo osebo oziroma prodaje novinarskega avtorskega dela drugemu mediju. Sicer zahtevano pisno pogodbo avtor in založnik določita vsebino oziroma obseg prenosa materialnih pravic. »Brez take pogodbe pa obstaja možnost mejnih situacij, ko novinar svoj prispevek založniku preda misleč, da bo objavljen samo v tiskani izdaji, založnik pa ga objavi tudi na svoji spletni strani.« (Nahtigal: 2002)

Novinarji so torej tisti, ki morajo poskrbeti za 'varovalne mehanizme', ki bi krpali pomanjkljivosti zakonodaje in preprečevali, da ne pride do kršitve njihovih avtorskih pravic. V Sloveniji novinarji te možnosti ureditve področja še niso izkoristili, čeprav »delodajalec in delojemalec lahko uredita status avtorskih del iz delovnega razmerja tudi drugače, kot to določa zakon«, medtem ko bi bila ena od najbolj smiselnih oblik prilagajanja določil zakona razmeram v novinarskem poklicu kolektivna pogodba, s katero bi lahko dosegli, da delodajalec na primer »skrajša desetletni rok, v katerem velja prenos avtorskih pravic ali prizna delojemalcu poleg plače za vsako avtorsko delo še posebno dodatno avtorsko nadomestilo«. (Chitrakar et al. 2000: 65) Z ustrezno ureditvijo področja v kolektivni pogodbi bi lahko odpravili razlike med zaposlenimi in samostojnimi novinarji, kar se tiče pozicije v pogajanjih z medijskimi organizacijami, ki po trenutno veljavni ureditvi od zaposlenih novinarjev s samo pogodbo o zaposlitvi pridobijo vse materialne avtorske pravice – in se jim tako z njimi niti ni treba pogajati o dodatnem plačilu za objave na internetu, prodajo prispevkov tretjim strankam in podobno. Vprašanje je, kaj bi se zgodilo, če bi eden izmed slovenskih zaposlenih novinarjev sprožil sodni spor zaradi objave njegovega prispevka zunaj tradicionalne oblike medija, za katerega dela. »Po vsem svetu se sodišča strinjajo, da brez jasne pogodbene opredelitve, ki določa drugače, avtorji prepuščajo samo pravico do enkratne objave svojih del v enem mediju in obdržijo pravice, kar se tiče nadaljnjih uporab v novih

medijih. Čeprav se sodišča (in tržni akterji) še vedno spopadajo z vprašanjem vrednosti (kakšna je tržna vrednost objave na spletni strani, če spletne strani redko prinašajo dodatni zaslužek?), je sporočilo sodišč jasno: *potrebna so dodatna dovoljenja in dogovori o plačilu – tudi v primeru del, ustvarjenih v delovnem razmerju.*« (Hugenholtz in de Kroon: 2000, *poudarila J. P. R.*)

2.4.3. Kako zaščititi avtorska dela pred zlorabo?

»Večni izziv avtorskega prava je, *kako določiti, kje se končajo izključne pravice in se prične prost javni dostop.* Digitalne tehnologije, še posebej internet, ki je s svojo digitalno, interaktivno, razdrobljeno medmrežno arhitekturo drastično spremenil dinamiko in ekonomiko kopiranja, še dodatno obremenjujejo že tako problematično in rahlo ravnotežje med lastninskimi interesi nad avtorski deli na eni strani in javnim dostopom do teh del na drugi strani.« (Bogataj Jančič in Lubarda 2005, *poudarila J. P. R.*) Zato se danes pojavlja vprašanje, kje so meje avtorskih pravic? Ali je tradicionalna zakonodaja dovolj za zaščito avtorskih del v času digitalne tehnologije? Če ne, kako lahko zaščitimo avtorska dela?

Ustrezna zaščita avtorskih del je pomembna, saj spodbuja kreativnost, ki vodi k večji dostopnosti literarnih, kulturnih in umetniških del. Če zakonska ureditev ne zagotavlja ustrezne zaščite avtorskih del, trg ni deležen koristi, ki se ob izpolnjevanju določenih pogojev kažejo kot neovirana, brezplačna uporaba avtorskih del (upoštevanje javne koristi). »Globalna narava obstoječega digitalnega okolja povzroča, da posamezne nacionalne zakonodaje ne nudijo več ustrezne zaščite pri prehajanju avtorskih del prek državnih meja, za kar je potrebna zaščita na višjem, mednarodnem nivoju z usklajevanjem nacionalnih zakonodaj v efektivno mednarodno urejanje tega področja.« (Perše 2000: XVI)

Ko je avtorsko zaščiteno gradivo pretvorjeno v elektronsko obliko in objavljeno v digitalnem okolju, je bolj občutljivo za nekontrolirano kopiranje in distribucijo, kot je to veljalo v preteklosti. Upoštevajoč nove oblike reprodukcije je treba podrobneje opredeliti, kaj natančno naj se zaščiti in kakšna naj bo ustrezna stopnja zaščite. Perše (2000: XVI, *poudarila J. P. R.*) je mnenja, da se je »kot najboljša rešitev za doseganje večje zaščite avtorskih del v digitalnem okolju in potem večje dostopnosti le-teh pokazalo *sprejetje enotnih mednarodnih regulativ*«. Vendar poleg zakonskega urejanja zaščite avtorskih del v digitalni obliki postajajo danes

vedno bolj pomembni tudi *tehnološki načini zaščite* pred nepooblaščenno uporabo (več o tem glej Perše 2000).

Ena izmed možnosti, ki ponuja neprecedenčen dostop do vsebin in informacij, so tako imenovane *odprte licence*. V uporabi jih je več vrst, a med njimi, po mnenju Bogatajeve in Lubarde, izstopajo *Creative Commons licence*. »Creative Commons (CC) avtorjem/ustvarjalcem na svoji spletni strani ponuja zelo enostavna in prosto dostopna orodja – licence – s katerimi lahko avtorji/ustvarjalci svoja dela ponudijo javnosti tako, da jih zaznamujejo s svoboščinami, v skladu s katerimi želijo, da dela svobodneje krožijo med uporabniki, vendar tako, da na njih vseeno zadržijo vse tiste pravice po avtorskem pravu, za katere menijo, da jih na delih morajo zadržati.« (Bogataj Jančič in Lubarda 2005; glej tudi <http://creativecommons.si> in <http://www.ipi.si>)

Več pozornosti je torej treba posvetiti nadaljnjemu razvoju proizvodov in storitev v digitalnem okolju. »Samo pravna ureditev brez povezave s tehnološko zaščito, ki omogoča večjo kontrolo nad uporabo zaščitene del, ne more zagotoviti učinkovitega varstva, zato je pomembno spremljati postopke za standardizacijo in urejanje tehnološkega področja zaščite, ki omogoča različne nivoje zaščite avtorskih del, odvisno od vrste zaščitene del.« (Perše 2000: XVI) Obstoječo zakonodajo je treba dopolniti tako, da bo zmožna uspešno obvladovati novo tehnologijo in nove oblike avtorskih del, ki zahtevajo zaščito na višjem nivoju. »Zakonska neurejenost tega področja zmanjšuje interese avtorjev in založnikov za ustvarjanje in distribucijo avtorskih del. Enostavnost preoblikovanja avtorskih del lahko poleg kršenja materialnih pravic avtorjev povzroči tudi kršenje moralnih pravic, zaradi česar je potrebno tudi ureditev moralnih pravic prilagoditi novemu digitalnemu okolju.« (Perše 2000: XII)

2.5. Novinarji in novinarstvo

*»V 'prvih bojnih črtah' so zdaj računalniki in potiskajo razvoj novinarstva pred sabo.«
(Herbert 2001: 17)*

Po evropsko-kontinentalnem modelu avtorskega prava, kamor spada tudi Slovenija, je novinar avtor, njegova novinarska stvaritev pa avtorsko delo, ki je zato pod okriljem zaščite, izhajajoče iz avtorske zakonodaje. Novinar ima tako zagotovljene moralne in materialne

avtorske pravice do svojega dela. Njegova posebnost je v tem, da je ustvarjanje avtorskih del njegov poklic, njegova rutinska dejavnost, od katere je odvisna njegova eksistenca. Novinarjevo materialno stanje je odvisno od kompenzacije za prenos materialnih avtorskih pravic na medij, moralne pravice novinarja pa podpirajo njegovo profesionalno integriteto in spoštovanje visokih etičnih in profesionalnih standardov. Ti so povezani z njegovim finančnim uspehom, saj se le visoko profesionalni novinarji lahko nadejajo visokih izkupičkov od prenosa svojih materialnih pravic na založnike ali producente.

Ker se v empiričnem delu diplomske naloge ukvarjam z avtorskimi pogodbami samostojnih in svobodnih novinarjev, sledi v nadaljevanju kratka razlaga pojmov novinar in novinarstvo.

2.5.1. Kaj je novinarstvo in kako se razvijalo pri nas

2.5.1.1. Definicije

Živimo v dobi množičnih občil, kjer so mediji in novinarji »postali ključni sooblikovalci globalnega družbenega in našega vsakdanjega življenja.« (Košir 2003: 60) Novinarji »gradijo javne odre, jih polnijo z igralci in oblikujejo dogodke na določen način. Narišejo zemljevid javnega prostora in nam ga izročijo.« (Rosen 1999: 292) Kdo je pravzaprav novinar¹² oziroma kaj je novinarstvo? »V resnici ni nikakršnega 'zahodnega', 'ameriškega', 'socialističnega' ali drugačnega, politično ali geografsko določenega novinarstva.« (Splichal 1992: 91) Specifične novinarske prakse v različnih državah so rezultat številnih dejavnikov in drugih vrst posamičnih vplivov. Kljub temu pa v »večini sodobnih jezikov zahodne civilizacije *'novinarstvo' označuje zbiranje, pisanje, urejanje, razširjanje informacij in siceršnje (predvsem duhovno) prispevanje k dnevnu in drugemu periodičnemu tisku, radijskim in televizijskim programom ter 'online' časnikom na medmrežju. Novinar je najpomembnejša oseba, ki poklicno sodeluje v tem procesu in ki po definiciji Mednarodne organizacije dela (ILO) 'zbira, poroča in komentira novice in dnevne dogodke za objavo v časopisih in periodiki ali na radiu in televiziji.'*« (Splichal 2000: 48, *poudarila J. P. R.*) Denis McQuail (2000: 340, *poudarila J. P. R.*) definira novinarstvo kot *»plačano pisanje (vključno z avdiovizualnim ekvivalentom) za javne medije o dejanskih in trenutno odvijajočih se družbeno pomembnih dogodkih.*« Kot pravi Harcup (2004: 9, *poudarila J. P. R.*), naj bi

¹² Bromley (1994: 149) meni, da *popolni novinar* nastane s kombinacijo »praktičnih izkušenj, upoštevanjem profesionalne etike in pridobitvijo strokovnega znanja v učnem procesu.«

bilo novinarstvo »ogledalo družbe; včasih popačeno ogledalo.« Lahko pa razumemo novinarstvo tudi kot »ustvarjanje izdelka – o katerem včasih govorimo kot o dobrini –, ki je družbena konstrukcija, oblikovana in omejena z dominantno ideologijo družbe.« (Rudin in Ibbotson 2002: 8, poudarila J. P. R.)

Novinarstvo je to, kar je, zaradi javnosti. Javnost daje novinarstvu pomen in obstoj, novinarji pa zanjo opravljajo funkcijo 'psa čuvaja'¹³, saj »nadzorujejo in kontrolirajo državne in politične prvake ter delovanje še drugih centrov moči.« (Košir 2003: 55) Vendar ni »že vnaprej odločeno, da naj bi novinarke in novinarji morali biti zgolj 'psi čuvaji' vsakokratnega gospostva. Narobe: lahko so tudi dejavniki osvobajanja, tisti, ki trgajo vezi gospostva, ki odpirajo nova obzorja in napovedujejo nove oblike sožitja in sodelovanja.« (Močnik 2003: 150)

2.5.1.2. Razvoj slovenskega novinarstva

»Novinarstvo kot družbeno dejavnost najbolj opredeljujejo mejniki vsesplošnega družbenega razvoja, a so se tudi znotraj tega razvoja oblikovala obdobja, ki so prepoznavna in zadevajo predvsem razvoj le-tega. Ta obdobja so bila odvisna od družbene, gospodarske in politične razvitosti *informacijskega* okolja, v katerem so nastajala.« (Amon 2004: 55) Pri nas je šlo novinarstvo skozi naslednja razvojna obdobja:

- **obdobje predhodništva** (od 7. stoletja do konca 18. stoletja); za to obdobje je značilno časopisje v nemškem jeziku in tudi siceršnja prevlada nemščine;
- **obdobje obrtniške stopnje razvoja** (od konca 18. stoletja do srede 19. stoletja); značilno je nacionalno prebujenje in literarna javnost ter avtorski značaj periodike;
- **obdobje industrijskega razvoja slovenskega novinarstva** (od srede 19. stoletja do konca 2. svetovne vojne leta 1945); novinarstvo se institucionalizira in profesionalizira;
- **obdobje informacijske družbe** (od srede 20. stoletja); pojavijo in razvijejo se še drugi množični mediji, kot so televizija, radio in računalniki. (povzeto po Amon 2004: 57–58)

¹³ Koširjeva (2003: 58) pravi, da naj bodo odgovornost, znanje in etično ravnanje »tista 'ketna', na katero pripnimo 'pse čuvaje'. Naj lajajo, a ne zato, ker je ranjena njihova preteklost, ker jih mamijo hitro zasluženi denarci, ker hočejo biti frajerji. Odgovorni so za *kulturno komuniciranje* in dolžni so tako množično komunikacijo vzpostavljati in gojiti.«

Po letu 1991 se je slovensko novinarstvo znašlo v dveh upoštevanja vrednih okvirih, in sicer je prišlo do *demokratskih sprememb*, pojavil pa se je tudi *postmoderni čas*, ki je na poseben način zaznamoval različna področja našega bivanja in ustvarjanja (Poler Kovačič 2003: 16).

Danes postaja novinarstvo na sploh tržna dejavnost¹⁴, ali kot ga imenuje McManus (1994: 1, *poudarila J. P. R.*), »a market-driven journalism«. Prve vidike spreminjanja na področju novinarstva je zaznal že Dahlgren v devetdesetih letih 20. stoletja. Opazil je, da množični mediji vedno bolj brišejo razliko med novinarstvom in nenovinarstvom ter da postajajo meje novinarstva prepustne za sorodne medijske dejavnosti, kot so odnosi z javnostmi in oglaševanje (Dahlgren 1996: 62–63). Vprašanje, ki se poraja, je, ali kljub spremembam, ki so se zgodile, novinarji še vedno vestno in natančno opravljajo svojo nalogo, ki je celovito informiranje javnosti o dogodkih?

2.5.2. Opredelitev svobodnega, samostojnega in redno zaposlenega novinarja

Po Zakonu o medijih (21/1) je *novinar* »oseba, ki se ukvarja z zbiranjem, obdelavo, oblikovanjem ali razvrščanjem informacij za objavo prek medijev in je zaposlena pri izdajatelju, ali pa samostojno kot poklic opravlja novinarsko dejavnost (samostojni novinar).« Med **samostojne novinarje** štejemo tiste, ki so vpisani v razvid samostojnih novinarjev pri ministrstvu za kulturo, in se večinoma »preživljajo z novinarskim delom, plačujejo prispevke za socialno varnost in delajo z ali brez pogodbe o delu.« (Lubej: 2002) **Svobodni novinar**¹⁵ (*svobodnjak, honorarec* ali *freelancer*) pa je tisti, ki se večinoma preživlja z novinarskim delom, ne plačuje socialnih prispevkov in dela z ali brez pogodbe o delu.¹⁶ Lubej (2006) opozarja, da je položaj samostojnih novinarjev v primerjavi z redno zaposlenimi pri nas težaven, »saj so njihovi honorarji prenizki in zamujajo, težko plačujejo prispevke za obvezno pokojninsko, invalidsko in zdravstveno zavarovanje, nimajo pa tudi možnosti za izobraževanje, pridobitev bančnih kreditov in podobno.« (Lubej 2006) Vse

¹⁴ Tržne norme sooblikujejo novinarsko prakso in imajo resne posledice za novinarsko sporočanje, in sicer se je pojavil nov sistem zbiranja in distribucije informacij, nova avtoriteta določanja narave in tipa informacij (Hardt 1996: 22).

¹⁵ Svobodne novinarje lahko razdelimo v tri obsežne kategorije:

1. *priložnostni delavci različnih novinarskih strok,*
2. *produkcijski delavci na različnih položajih* (večinoma delajo s polnim delovnim časom),
3. *svobodnjaki s polovičnim delovnim časom* (glej Rudin in Ibbotson 2002: 171–172).

¹⁶ Nahtigalova (v Drakulič 2005) opozarja, da je za svobodnjake precej slabše, če podpišejo škodljivo avtorsko pogodbo, kot če delajo brez nje. »Vsem avtorjem že sam zakon o avtorski in drugih sorodnih pravicah daje širok spekter pravic in možnosti za njihovo uveljavljanje.«

našteto in še več pa velja tudi za svobodnjake, ki »nimajo stalne službe in zato tudi ne prejemajo redne plače od delodajalca.« (Rudin in Ibbotson 2002: 171) Kot pravi Nahtigalova (2004), so svobodnjaki »za lastnike veliko cenejši kot redno zaposleni novinarji, ker jih (pogosto nezakonito) plačujejo po avtorskih in drugih pogodbah, bistveno manj obdavčenih, kot je pogodba o redni zaposlitvi. /.../ Freelancerji, tudi če so redni člani redakcij in izpolnjujejo enak obseg dela kot redno zaposleni novinarji, razen redkih izjem ne prejemajo niti regresa, primerov izplačila 13. plače pa doslej med freelancerji sploh ni bilo zaslediti. Poleg tega freelancerji večinoma pristajajo tudi na to, da sami krijejo vse stroške, povezane z delom. Skozi lastniško optiko je dodatna 'prednost' tudi dejstvo, da freelancerja ne ščitijo določila o odpovedi delovnega razmerja in jih je mogoče kadar koli odsloviti.«¹⁷ Pri **redno zaposlenih novinarjih** je drugače. Novinarji, ki so zaposleni v družbah izdajateljicah medijev, so avtorji, ki ustvarjajo avtorska dela v delovnem razmerju in kot nadomestilo za svoje ustvarjanje (za založnika ali RTV organizacijo) dobivajo plačo, hkrati pa jih s podpisom pogodbe ščitijo določila o odpovedi delovnega razmerja.

Med redno zaposlenimi novinarji in med svobodnjaki je še ena bistvena razlika, in sicer razlika med avtorskimi deli, ki jih ustvari eni ali drugi. 101. člen ZASP-a navaja: *»(1) Kadar avtorsko delo ustvari delojemalec pri izpolnjevanju svojih obveznosti ali po navodilih delodajalca (avtorsko delo iz delovnega razmerja), se šteje, da so materialne avtorske pravice in druge pravice avtorja na tem delu izključno prenesene na delodajalca za deset let od dokončanja dela, če ni s pogodbo določeno drugače. (2) Po preteku roka iz prejšnjega odstavka pripadejo pravice iz prejšnjega odstavka delojemalcu, s tem da delodajalec lahko zahteva njihov ponovni prenos proti plačilu primernega nadomestila.«* Pravilo je preprosto: če ustvarjamo avtorska dela v delovnem razmerju, »bodo ta 'last' delodajalca 10 let od

¹⁷ Drakulič (2005) našteva še druge probleme, ki tarejo svobodnjake: podpisovanje škodljivih avtorskih pogodb, konkurenčna prepoved, odgovornost zaradi nepravilnega obračunavanja davščin, prisilno freelancerstvo, ekonomska odvisnost oziroma sodelovanje samo z enim naročnikom, delo v enakem ali večjem obsegu kot redno zaposleni, slabi honorarji odvisni od dobre volje urednika/lastnika/delodajalca/naročnika, nejasna davčna zakonodaja (odvisno/neodvisno razmerje), zmanjšanje deleža normiranih stroškov zaradi spremembe zakona o dohodnini, prisiljevanje novinarjev k PR in marketinškemu delu, sindikalni zaupniki in predsedniki aktivov se ukvarjajo predvsem z redno zaposlenimi, plačevanje prispevkov v socialno, zdravstveno in pokojninsko blagajno, strah pred prekinitvijo sodelovanja, v primeru da kljubuješ uredniku/lastniku/delodajalcu/naročniku, delo brez pogodbe, skoraj nemogoč najem posojil, strah pred vstopom v sistem DDV, vodenje davčnega knjigovodstva, skrb za pokojnino, premalo podpore s strani Sindikata novinarjev Slovenije, uveljavljanje pravic (vprašanje sorazmernih beneficij oziroma privilegijev, upoštevanje nabranih izkušenj, udeležba pri odločanju), državni sankcijski organi ne delujejo, premalo izvršb ali tožb na sodiščih s strani novinarjev, kakšen status izbrati (status samostojnega novinarja, samostojnega podjetnika, brez statusa ...), premalo izobraževanja in treninga, plačevanje članarine za društvo in/ali sindikat novinarjev, premalo podpore s strani Društva novinarjev Slovenije, sodelovanje pri stavki, konkurenca med freelancerji.

nastanka in tudi naprej, vendar mora delodajalec po 10 letih za nadaljnjo uporabo teh del plačati primerno nadomestilo, ki pa znova ni določeno (prenos lahko traja največ do 70 let po novinarjevi smrti, ko avtorska pravica tako ali tako ugasne).« (Repanšek: 2003a) Avtorska dela iz delovnega razmerja so tista, ki jih »novinar opravi v delovnem času, na podlagi pogodbe o delu in po navodilih delodajalca v delovnih prostorih, ki so določena za opravljanje dela.« (Repanšek: 2003b)

3. Empirični del

3.1. Opredelitev raziskovalnega problema

Idejo za diplomsko nalogo sem dobila iz *preliminarne raziskave avtorskih pogodb samostojnih in svobodnih novinarjev v Sloveniji*¹⁸, ki je pokazala nekatere nepravilnosti in neskladje pogodbenih določil s slovensko avtorsko zakonodajo. Ugotovitve so bile:

- ▶ v vseh analiziranih pogodbah so se mediji polastili oziroma so se poskušali polastiti **vseh materialnih avtorskih pravic novinarja za enotno plačilo**,
- ▶ večinoma materialne avtorske pravice niso bile natančno navedene, kot to zahteva ZASP, ampak so vsebovale **pavšalna določila o prenosu vseh materialnih avtorskih pravic**, česar ZASP ne omogoča,
- ▶ skoraj vse pogodbe so imele odvečno določilo, da **bo medij spoštoval moralne avtorske pravice novinarja** (po ZASP jih nesporno mora spoštovati),
- ▶ splošno razširjeno v pogodbah je bilo tudi določilo, da je prenos pravic **»izključen, časovno in teritorialno neomejen, v neomejeni nakladi ter s pravico prenosa pravic na tretje osebe«**.

Raziskava je temeljila na kvalitativni analizi členov o avtorskih pravicah iz samo sedmih avtorskih pogodb. Zaradi majhnega vzorca se je pojavilo vprašanje, *kakšno je stanje v preostalih pogodbah*, za katere je bilo že pred začetkom analize jasno, da jih mora biti v vsakem danem trenutku vsaj nekaj sto – glede na oceno o številu samostojnih in svobodnih novinarjev. Predpostavka je, da verjetno ni pretirano drugačno. »Porušena so tradicionalna pogajalska izhodišča med delodajalci in avtorji, saj prvi informacijo bolj in bolj vidijo le še kot dobroto, ki je brez kulturne in družbene vrednosti ali vrednosti za demokracijo. Založniki pa si /.../ poskušajo zagotoviti popoln prenos avtorskih pravic in ekstenzivno komercializacijo sveta informacij.« (Stare: 2003, *dodala J. P. R.*) Največji problem pri izvajanju novinarskih avtorskih pravic se pojavi »pri pouporabi, to je uporabi besedil za klipinge in pa uporabo v tretje namene, za objavo na internetu in pri dosegljivosti arhivov.« (Matoz 2006: 15)

Rezultati preliminarne raziskave so porodili zamisel o bolj podrobni in natančni analizi področja pogodbenega urejanja razmerij med novinarjem in medijem pri nas, kjer so se začeli šele pionirski premiki, in sicer samo na področju urejanja avtorskih pravic za novinarje. »Prva podjetja, ki izdelujejo klipinge, želijo legalizirati dejavnost, medijske hiše želijo še dodatno

¹⁸ To je bila izpitna naloga, narejena pri predmetu Komunikacijske pravice.

zaslužiti, novinarji želijo v okviru nove kolektivne pogodbe in hkrati s pogodbami v svojih medijskih hišah urediti varovanje avtorskih pravic in si tudi zagotoviti primerno finančno nadomestilo za preprodajo njihovih novinarskih izdelkov.« (Matoz 2006: 15)

Raziskovalni problem te naloge je torej s pomočjo prebrane literature (zajeta je vsa literatura na temo avtorskih pravic, ki je dostopna v Sloveniji) in ZASP analizirati avtorske pogodbe slovenskih samostojnih in svobodnih novinarjev ter na podlagi tega ugotoviti, kakšna je pogodbeno kultura pri nas, katere težave tarejo samostojne in svobodne novinarje pri urejanju njihovega pogodbenega razmerja, kdo je močnejši v odnosu medij–novinar in podobno.

3.2. Enote analize

Enote analize so *avtorske pogodbe samostojnih in svobodnih novinarjev s področja tiskanih medijev, televizije, internetnega portala in radia od leta 2003 do vključno 2006*. Zbrala sem jih v dveh obdobjih:

- od aprila do maja 2005 in
- od januarja do maja 2006.

Zbiranje je potekalo na več načinov:

1. prek e-pošte:

- vsem samostojnim in svobodnim novinarjem, ki so v 'novinarski mailing listi' (samostojni_novinarji@yahoogroups.com), je bilo poslano enako sporočilo o namenu zbiranja pogodb s prošnjo, da pomagajo;

2. z osebnimi stiki:

- opravljeni so bili telefonski pogovori s samostojnimi in svobodnimi novinarji,
- z znanci in prijatelji, ki so posredovali svoje pogodbe in pogodbe kolegov iz novinarskih vrst;

3. s pomočjo Sindikata novinarjev Slovenije:

- Sindikat je ponudil v vpogled svojo zbirko zbranih pogodb, iz katere sem izbrala tiste, ki ustrezajo merilom diplomske naloge,
- nekaj pogodb je bilo zbranih na seminarjih Sindikata za svobodne novinarje z naslovom »Veščine preživetja« za svobodno novinarstvo, ki so potekali od novembra do decembra 2005.

Zbiranje pogodb je bilo zelo težavno, saj je **pogodbeno razmerje obligacijsko razmerje**, za katerega velja, da sta tako delodajalec kot tudi delojemalec, ki podpišeta pogodbo, zavezana k poslovni skrivnosti.¹⁹ To je tudi vzrok, da je veliko novinarjev odklonilo pomoč pri zbiranju pogodb. Prepričalo jih ni niti zagotovilo, da je zadeva anonimna (v diplomski nalogi namreč niso omenjena imena oseb, medijev, honorarji in podobno).

3.3. Delovna vprašanja

V preliminarni raziskavi sta bili postavljeni in potrjeni dve delovni hipotezi:

1. *Pogodbe, ki jih podpisujejo samostojni in svobodni novinarji, so bolj ali manj neskladne z zdaj veljavno slovensko avtorsko zakonodajo.*
2. *Pravico do objave na spletu si prilaščajo mediji, novinar pa ostane brez nadomestila.*

Ker je analizirano področje kljub zakonu neurejeno, klasične hipoteze ne pridejo v poštev. Postavila sem si **delovna vprašanja** kot smernice pri raziskavi:

- *Pod kakšnimi nazivi se sklepajo avtorske pogodbe?*
- *Kakšen je obseg prenosa pravic v pogodbah?*
- *Ali gre za izključni ali neizključni prenos?*
- *Si medij pridobi pravico do nadaljnjega prenosa novinarjevih avtorskih pravic?*
- *Ali se pojavljajo nična določila in če, katera?*
- *Ali je avtorski honorar pavšalen ali se določa glede na obseg, kakovost dela?*
- *Katere materialne avtorske pravice si medij prilašča in katere ostanejo avtorju?*
- *Ali se v pogodbah pojavlja konkurenčna prepoved?*
- *Dobi novinar povrnjene stroške dela?*
- *Ali pogodbe navajajo konkretno avtorsko delo, za katero se podpisujejo?*
- *Za kakšno razmerje gre: odvisno ali neodvisno?*
- *Kdo prevzema odgovornost za netočne podatke in izjave?*
- *Ali je obseg dela že vnaprej določen s pogodbo?*
- *Ali si mediji s pogodbo prilaščajo tudi pravico eksploatacije avtorskih del na spletu in če, ali dobijo novinarji za to denarno nadomestilo?*

¹⁹ »Za avtorskopravne pogodbe veljajo pravila Zakona o obligacijskih razmerjih kot *lex generalis* in Zakona o avtorski pravici in sorodnih pravicah kot *lex specialis*.« (Perko 1999: 18)

3.4. Metodologija

Vzorec *šestinšestdesetih* zbranih pogodb, ki pokrivajo deset različnih tiskanih medijev, šest radijev, en internetni portal in pet televizij, je bil pred analizo razdeljen v dve skupini, ki sta različno analizirani:

1. podpisane individualne avtorske pogodbe,

2. posebni primeri – tipske avtorske pogodbe.

Za prvi vzorec je bila uporabljena *kvantitativna analiza*, s katero sem preučevala naslednje točke v vseh podpisanih individualnih pogodbah:

- *naziv pogodbe* (avtorske pogodbe se namreč ne skrivajo le pod tem nazivom),
- *vrsta medija*,
- *letnica pogodbe*,
- *obseg prenosa* (73. člen ZASP navaja, da je *prenos posamičnih materialnih avtorskih pravic ali posamičnih drugih pravic avtorja lahko »vsebinsko, prostorsko ali časovno omejen.«*),
- *ali gre za izključni ali neizključni prenos* (O tem govorita 74. in 88. člen ZASP, in sicer *neizključni prenos »upravičuje imetnika, da na dogovorjeni način uporablja delo poleg avtorja ali drugih imetnikov«, izključni prenos pa »upravičuje imetnika, da na dogovorjeni način uporablja delo ob izključitvi avtorja in vseh drugih oseb.«*²⁰),
- *ali si medij prilašča nadaljnji prenos* (Za nadaljnji prenos po 78. členu ZASP velja, da *imetnik, »na katerega je bila prenesena materialna avtorska pravica ali druga pravica avtorja, ne more brez dovoljenja avtorja te pravice prenesti naprej na tretje osebe, če ni s pogodbo drugače določeno.«*),
- *ali so v pogodbi glede na zakonodajo nični členi*²¹ *in če, kateri*,
- *ali je določen pavšalni avtorski honorar, ali se plačilo določa glede na obseg, kakovost dela*,

²⁰ 74. člen v zadnjem odstavku še dodaja, da »/n/eizključni prenos, ki ga je avtor sklenil pred sklenitvijo izključnega prenosa, učinkuje do imetnika izključnih pravic, če ni med avtorjem in imetnikom neizključnih pravic drugače dogovorjeno.« Obstaja pa tudi domneva izključnosti prenosa (88.člen ZASP), ki pravi, da dokler velja založniška pogodba, »avtor ne more prenesti pravice reproduciranja in pravice distribuiranja v istem jeziku drugim osebam, če ni s pogodbo drugače določeno. Pravico reproduciranja in distribuiranja časniških člankov lahko avtor prenese hkrati več uporabnikom, če ni s pogodbo drugače določeno.«

²¹ Po 79. členu je nično določilo tisto, »s katerim avtor prenaša na drugo osebo:

1. avtorsko pravico kot celoto;
2. moralne avtorske pravice;
3. materialne avtorske pravice na vseh svojih prihodnjih delih;
4. materialne avtorske pravice za neznane oblike uporabe svojega dela.«

- katere materialne avtorske pravice si medij prilašča in katere ostanejo avtorju,
- ali je v pogodbi konkurenčna prepoved,
- ali dobi avtor povrnjene stroške dela,
- ali je avtorsko delo konkretno navedeno (je točno določeno, za katero delo je podpisana pogodba),
- za kakšno razmerje gre – odvisno ali neodvisno (po Zakonu o dohodnini),
- kdo prevzema odgovornost za napačne podatke, izjave, informacije,
- ali je obseg dela določen v pogodbi, ali ga medij določa sproti,
- ali si mediji s pogodbo prilaščajo tudi pravico eksploatacije avtorskih del na spletu in če, ali dobijo avtorji za to denarno nadomestilo.

Ko so bile pogodbe pregledane in kategorizirane glede na te izpostavljene spremenljivke, je sledila analiza dobljenih 'števil'. Za rezultate (predstavljeni so v nadaljevanju) ne morem z gotovostjo trditi, da so reprezentativni oziroma se jih da posplošiti, saj bi morala natančno poznati število vseh svobodnih in samostojnih novinarjev, in vseh pogodb, sklenjenih med njimi in medijskimi hišami. Pri tem se pojavi še en velik problem – da vsi novinarji ne delajo prek avtorskih pogodb (in novinarjev brez pogodb je, po opravljenih pogovorih z njimi, veliko).

Pri drugem vzorcu pa je bila uporabljena *kvalitativna analiza* (zgolj členov o avtorskih pravicah, ker se je pri kvantitativni analizi prav ta točka pokazala kot najbolj problematična), kajti ni bilo mogoče izvedeti, koliko novinarjev je dejansko podpisalo določeno tipsko pogodbo – lahko bi le ugibala – in jih zato ne morem vključiti v prvi vzorec. Po drugi strani pa bi bilo – sploh glede na splošno pomanjkanje podatkov o razmerah, v katerih delujejo novinarji – nespametno te pogodbe izločiti iz analize le zato, ker ne poznam (števila) konkretnih podpisnikov.

3.5. Analiza in rezultati

»Ljudje sklepamo pogodbe, da bi uskladili medsebojne potrebe, želje in interese. /.../ Bistvo pogodbe je torej svoboden dogovor glede tega, k čemur se želita stranki medsebojno zavezati.« (Chitrakar et al. 1999: 50) Avtorske pogodbe naj bi se sklepale za točno določeno avtorsko delo, ki ga opravi delojemalec za svojega naročnika – v tem primeru novinar za medij. Poleg tega je pogodbeni namen avtorske pogodbe tudi avtorsko delo priobčevati

javnosti. »V ta namen prispeva vsaka stranka svoje: avtorski upravičenec avtorsko upravičenje in morebitne nadaljnje storitve in dajatve, prevzemnik pa pogojeno vrsto javnega priobčevanja in morebitne nadaljnje storitve in dajatve.« (Perko 1999: 26) Prek avtorske pogodbe se prenaša avtorska pravica, pri čemer je pogoj za veljavnost prenosa veljavna avtorska pogodba. »Njena vsebina obstoji iz dveh elementov:

1. *razpolagalni posel* (prenos absolutnega avtorskega upravičenja ali prepustitev v licenco)
2. *obligacijski posel* (ureditev medsebojnega razmerja med strankami – terjatev in obveze).« (Perko 1999: 15–16, *poudarila J. P. R.*)

V nadaljevanju je analiza dobljenih rezultatov, ki bo pokazala, kakšno stanje je na tem področju pri nas. Ali so avtorske pogodbe, ki jih podpisujejo samostojni in svobodni novinarji, veljavne, ali kršijo avtorsko zakonodajo? Je odnos med novinarjem in medijem enakovreden? Kaj se dogaja z avtorskimi pravicami?

3.5.1. Kvantitativna analiza

Kvantitativna analiza zajema ***dvainšestdeset avtorskih pogodb*** (od tega je pet pogodb hkrati tipskih, kar so potrdili viri, in so vključene tudi v kvalitativno analizo), ki so jih podpisali samostojni in svobodni novinarji. Vse pogodbe sem opazovala po že omenjenih točkah:

naziv pogodbe; vrsta medija; letnica; obseg prenosa; ali gre za izključni ali neizključni prenos; kdo ureja nadaljnji prenos; nični členi; ali je določen pavšalni avtorski honorar; katere materialne avtorske pravice si medij prilašča; ali je v pogodbi konkurenčna prepoved; ali dobi avtor povrnjene stroške dela; ali je avtorsko delo konkretno navedeno ali nenavedeno; za kakšno razmerje gre – odvisno ali neodvisno; kdo prevzema odgovornost za napačne podatke, izjave, informacije; ali je določen obseg dela; si medij prilašča objavo avtorskega dela na spletu.

Rezultati analize

Avtorske pogodbe imajo zelo različne **nazive**, in sicer:

- ***tri*** se imenujejo *pogodba o naročilu avtorskega dela*,
- ***dvaindvajset*** jih nosi naziv *pogodba o poslovnem sodelovanju*,
- ***enaindvajset*** se jih imenuje *pogodba o avtorskem delu*,
- samo ***šest*** je takih, ki nosijo pravi naziv *avtorska pogodba*,

- **dve** pogodbi se imenujeta *pogodba o odkupu materialnih avtorskih pravic in sorodnih pravic*,
- spet **dve** sta *pogodbi o produkciji avdiovizualnega avtorskega dela*,
- **tri** pogodbe imajo naziv *pogodba o novinarskem delu*,
- ponovno **tri** pa so *pogodbe o stvaritvi avtorskega dela*.

Vprašanje je, zakaj so nazivi tako različni, glede na to, da gre v vseh primerih predvsem za urejanje poslovnega razmerja, v katerem avtor za naročnika pripravlja avtorska dela. Novinar na koncu ni več prepričan, kaj pravzaprav podpisuje. Najboljša rešitev je, da ostane naziv avtorske pogodbe kar avtorska pogodba, saj se s tem preprečijo kakršni koli dvomi pri podpisovanju.

Med analiziranimi pogodbami je **petindvajset** pogodb iz *tiskanih medijev*, **šestnajst** iz *radijev*, **dvajset** iz *televizij* in **ena** iz *internetnega portala*. Po **letnicah** so razvrščene tako:

- **enaindvajset** jih je bilo podpisanih v letu 2003,
- **enajst** je bilo podpisanih v letu 2004,
- **enaindvajset** so jih podpisali leta 2005,
- najnovejših, torej tistih, ki so bile podpisane v letošnjem letu, 2006, pa je le **devet**.

Zanimivi rezultati so se pokazali pri analizi **obsega prenosa** materialnih avtorskih pravic. Kar **šestnajstkrat** se v pogodbah pojavi določilo, da gre za »vsebinsko, prostorsko in časovno neomejen prenos«, kar daje mediju neizmerno večjo moč v primerjavi z novinarjem. **Dvajset** pogodb od novinarja zahteva *prostorsko in časovno neomejen prenos*. Samo določilo o *neomejenem prenosu* vsebuje **pet** pogodb, kar pa ne pove, za kakšen prenos dejansko gre, saj mora biti natančno navedeno, kaj je neomejeno (prostor, čas ali vsebina). V tem primeru se šteje zadeva v korist avtorja oziroma novinarja, kar pomeni, da gre za vsebinsko, prostorsko in časovno omejen prenos materialnih avtorskih pravic, kar ga postavlja v boljši položaj v odnosu do medija. V **dveh** pogodbah je prenos *časovno neomejen in velja za ozemlje Republike Slovenije*, samo v **eni** pogodbi pa je prenos opravljen za *omejeno časovno obdobje*. *Brez tega določila* je **osemnajst** pogodb, kar pomeni, da gre v osemnajstih primerih za vsebinsko, časovno in prostorsko omejen prenos, torej le za namene avtorskega dela in zelo omejeno.

Presenetljivi rezultati so se pokazali tudi pri opazovanju določila o **izključnem ali neizključnem prenosu**. *Izključni prenos* je izveden v *petintridesetih* pogodbah, *šestindvajset* pa jih je *brez določila*, kar pomeni, da gre za neizključni prenos, s čimer je mediju odvzeta možnost, da na dogovorjeni način uporablja delo ob izključitvi novinarja in vseh drugih oseb. V *enem* primeru je novinar podpisal pogodbo le za *večkratne objave* svojega avtorskega dela, kar je še vedno boljša rešitev od izključnega prenosa.

Pri **nadaljnem prenosu** je zadeva boljša za novinarje, in sicer:

- v *trinajstih* primerih si *nadaljnji prenos avtorskega dela prilašča medij*,
- v *enem* primeru je natančno določeno, da *nadaljnji prenos ostane avtorju*,
- v *enajstih* pogodbah je navedeno določilo, da se *nadaljnji prenos ureja »po posebnem pisnem dogovoru«*,
- *sedemintrideset* pogodb pa *nima tega določila*, kar pomeni, da ostane ta pravica novinarju, torej on sam odloča, ali bo avtorsko delo prenesel na tretjo osebo, ali ne. V tej točki lahko trdim, da si medij ni prilastil koristi z nadaljnjim prenosom, kar bi mu sicer lahko prineslo dodaten dobiček.

Pri opazovanju **ničnih členov** v pogodbah se je pokazalo, da je *le sedem pogodb takih, ki nimajo niti enega ničnega določila*, sicer pa se pojavljajo kar v *devetinpetdesetih* pogodbah. To verjetno kaže na nepoznavanje avtorske zakonodaje s strani medija, ali pa ti upajo, da novinar ne pozna zakonodaje in bo zato podpisal vse, kar mu bodo ponudili. Določilo, da *»avtor prenaša na medij materialne avtorske pravice na vseh svojih prihodnjih delih«* se pojavi *petkrat*. Sicer ni formulirano natančno tako, temveč se lahko razbere, da gre za to določilo. V *treh* pogodbah si poskuša medij prilastiti moralne avtorske pravice avtorja z določilom, da se *avtorstvo »lahko ne navede izrecno«*. To določilo je nično, saj so moralne avtorske pravice absolutne in pripadajo avtorju s samo stvaritvijo dela, zato se jim nikakor ne more odpovedati. *Devintrideset* pogodb vsebuje nično določilo o prenosu materialnih avtorskih pravic, saj te niso izrecno naštete, temveč je napisano, da avtor oziroma *novinar prenaša na medij »vse materialne avtorske pravice«*. Lahko bi rekla, da torej vse materialne avtorske pravice ostanejo novinarju, razen seveda pravica do enkratne objave. *Enajstkrat* je bilo v pogodbah zaslediti *»enkrat za vselej in za vse primere«*, kar pomeni, da lahko pridobitelj avtorsko delo vsebinsko, časovno in krajevno uporablja neomejeno. Tako pogodbeno določilo ni veljavno, ker ne našteva konkretnih načinov uporabe. V *enaintridesetih* pogodbah se opravi *prenos materialnih avtorskih pravic za neznane oblike uporabe* – na

primer »na drugih nosilcih«, »drugi načini«, »druge/vse oblike uporabe avtorskih del«, »za vse znane oblike uporabe avtorskih del«, »drugi še navedeni načini«, »nenavedene sekundarne oblike uporabe dela« in podobno, kar ni veljavno, saj mora biti enako kot pri naštevanju materialnih avtorskih pravic tudi v tem primeru natančno opredeljeno, za katere oblike uporabe se avtorsko delo prenaša na medij. *Dve* pogodbi imata celo določilo, da se »prenaša avtorska pravica kot celota«, vendar je zadeva formulirana malo drugače.

Za novinarje je zagotovo najpomembnejša točka **plačilo za opravljeno delo**. V *petnajstih* pogodbah je *avtorski honorar fiksen*, se pravi da je določen vnaprej in se ne spreminja, medtem ko je v *sedeminštiridesetih* pogodbah določeno, da se lahko *honorar poveča ali pomanjša glede na obseg in kakovost dela ter se obračunava mesečno*. Če torej novinar dela več, kot je določeno, če so njegova dela zelo kvalitetna, se mu honorar poviša, če pa novinar ne dela dobro, se mu plačilo zniža. Velja še omeniti, da je v *petih* pogodbah *dodan cenik*, po katerem medij obračunava določena avtorska dela. Sklicevanje na cenike je sicer mogoče, vendar le če so ti transparentni in ažurni. Je pa praksa v medijskih hišah že pokazala, da se ni mogoče sklicevati na fiksne postavke v cenikih, ker se tip dela od primera do primera razlikuje in dolžina (število znakov in podobno) ne more biti edino merilo za določanje vrednosti posameznih avtorskih del. Primernejši način je določitev minimalnih tarif in deleža, za katerega se lahko honorar v konkretnih primerih – po presoji urednika in v dogovoru z avtorjem – poveča.

Najbolj zanimivo področje opazovanja so bili **členi o materialnih avtorskih pravicah**. Tu se je pokazalo, da si mediji dejansko prilaščajo oziroma želijo prilastiti več, kot potrebujejo. Pokazalo se je, da *štirideset* pogodb *nima natančno naštetih materialnih avtorskih pravic*, ki jih novinar prenaša na medij. Brez izrecnega prenosa eksplicitno navedenih materialnih avtorskih pravic s pogodbo po veljavni avtorskopравни zakonodaji velja, da novinar obdrži na svojih avtorskih delih vse materialne avtorske pravice oziroma da je na medij prenesel le pravico do enkratne objave v tiskani (oziroma drugi primarni) izdaji medija. V *eni* pogodbi – zanimivo - ni *nit besede o materialnih avtorskih pravicah*, kljub temu, da gre za avtorsko pogodbo. V tem primeru velja določilo 75. člena ZASP, in sicer, da se *prenašajo »tiste pravice in v takem obsegu, kot je bistven za doseg namena pogodbe«*. *Deset* pogodb pri naštevanju materialnih avtorskih pravic *citira člene ZASP*, in ne navaja pravic izrecno. Zadeva je sicer sporna, a vseeno velja, saj so pravice natančno opredeljene v ZASP. Novinar mora v tem primeru poznati zakonodajo, sicer ne ve, čemu se odreka. Poleg že naštetega se v

petih pogodbah pojavi določilo, da se prenašajo »vse materialne avtorske pravice, kot jih opredeljuje Zakon o avtorski in sorodnih pravicah«. Določilo sicer velja, vendar pušča dvom, katere oblike razpolaganja so v resnici mišljene s pogodbo. Ker obstaja dvom, se praviloma presoja v korist avtorja – *in dubio pro auctore*. ZASP namreč jasno pravi, da se materialne avtorske pravice prenašajo posamično, kar pomeni, da se posamezne oblike izkoriščanja dela navedejo posamično. Samo **šest** pogodb ima *izrecno naštete materialne avtorske pravice*, ki si jih medij prilašča.

Če pogledamo natančneje, si mediji dejansko prilaščajo:

- pravico reproduciranja si prilaščajo v **devetnajstih** primerih,
- pravico javnega izvajanja v **enajstih** primerih,
- pravico javnega prenašanja tudi v **enajstih** primerih,
- pravico javnega predvajanja s fonogrami in videogrami v **trinajstih** primerih,
- pravico javnega prikazovanja v **šestnajstih** primerih,
- pravico radiodifuznega oddajanja v **petnajstih** primerih,
- pravico radiodifuzne retransmisije v **trinajstih** primerih,
- pravico sekundarnega radiodifuznega oddajanja v **petnajstih** primerih,
- pravico dajanja na voljo javnosti v **šestnajstih** primerih,
- pravico predelave v **devetnajstih** primerih,
- pravico avdiovizualne priredbe v **enajstih** primerih,
- pravico distribuiranja v **sedemnajstih** primerih,
- pravico dajanja v najem v **trinajstih** primerih,
- pravico javnega posojanja v **petih** primerih,
- pravico dostopa in izročitve v **treh** primerih,
- sledno pravico v **treh** primerih.

K tem konkretnim rezultatom ni prišteti pet pogodb, ki vsebujejo določilo, da se prenašajo »vse materialne avtorske pravice, kot jih opredeljuje Zakon o avtorski in sorodnih pravicah«. Medij si dejansko prilašča vse materialne avtorske pravice, vendar, ker je zadeva dvomljiva, lahko sodimo v prid avtorju, kar pa bi pomenilo, da se prenašajo le tiste pravice, ki so potrebne za doseg ciljev pogodbe. Ker se torej ne da natančno opredeliti, katere pravice se

prenašajo, zadeva ni vključena v rezultate. Če bi jo vseeno vključili in šteli, da so torej mišljene vse materialne avtorske pravice, ki jih našteva ZASP, bi to pomenilo, da se pri pravici reproduciranja, pravici javnega izvajanja, pravici javnega prenašanja, pravici javnega predvajanja s fonogrami in videogrami, pravici javnega prikazovanja, pravici radiodifuznega oddajanja, pravici radiodifuzne retransmisije, pravici sekundarnega radiodifuznega oddajanja, pravici dajanja na voljo javnosti, pravici predelave, pravici avdiovizualne priredbe, pravici distribuiranja in pravici dajanja v najem številka poveča za pet pogodb.

V **šestih** pogodbah je določilo, da poleg naštetih materialnih avtorskih pravic *novinar prenaša tudi »druge pravice avtorja v smislu zakona«*. To je sporno določilo in pušča dvom, saj druge pravice niso konkretizirane in ta določba verjetno nima učinka na obe stranki. Zanimivo je, da se v **dveh** pogodbah na medij prenašajo *multimedijske pravice*. Gre za preširok pojem, ki zaobjame vse mogoče oblike in tehnologije, in ni enoznačne definicije. Ta določba v primeru spora ne bi imela posebej zavezujočega učinka na avtorja.

Glede na to, da so analizirane avtorske pogodbe samostojnih in svobodnih novinarjev, torej tistih dveh skupin novinarjev, ki v nasprotju od redno zaposlenih lahko delajo pri več medijih, je bilo kljub temu kar v **enaindvajsetih** pogodbah mogoče prebrati **konkurenčno prepoved**. Medij torej novinarju prepoveduje pisati za druge medije v času, ko dela zanj. To določilo je neprimerno, saj je oziroma bi morala biti avtorska pogodba podpisana za določeno delo. Ko ga novinar opravi, ni več vezan na konkreten medij, temveč lahko piše tudi za druge. Tudi v času podpisa avtorske pogodbe bi moral biti novinar svoboden, saj naj ga ne bi nič zavezovalo k temu, da dela samo za enega naročnika, kot velja to za redno zaposlene novinarje, čeprav tudi ti služijo dodaten kruh pri drugih medijih.

Še pri eni točki se je pokazalo, da mediji ne poznajo zakonodaje, in sicer pri vprašanju **vračila ali ne vračila stroškov**. Za mnenje o tej točki sem vprašala Jako Repanška, pravnika, ki je povedal, da se stroški ne bi smeli obračunavati pri avtorski pogodbi, ker so le-ti del honorarja, hkrati pa so tudi upoštevani pri normiranih stroških. Zanimivo je, da kar v **šestindvajsetih** pogodbah *medij povrne novinarju stroške*, v **dveh** pogodbah *bremenijo avtorja*, **štiriintrideset** pogodb pa *nima tega odvečnega določila*.

Ker se avtorske pogodbe podpisujejo za konkretno delo, je bilo v analizo vključeno tudi vprašanje, **ali je avtorsko delo dejansko navedeno, ali ne.** *Sedemintrideset* pogodb *natančno navaja dela*, za katera se sklepa pogodba, od tega je v **štirih** primerih določeno *enkratno delo*. **Šest** pogodb *nima navedenega dela oziroma del*, kar pomeni, da niso veljavne. Veljavne bi bile v primeru, če bi se iz drugih odnosov in ravnanj strank lahko razbralo, na katera dela se pogodba nanaša (na primer e-pošta in podobno). Ker teh podatkov ni bilo zraven pogodb, se torej šteje, da ne veljajo. V **dvajsetih** pogodbah pa je bilo *delo sicer navedeno*, vendar *ne dovolj natančno*, saj določilo, da se pogodba podpisuje za »raznoverstna novinarska dela«, ne pove dovolj, ker je pojem zelo obsežen.

Pri avtorskih pogodbah gre običajno za **neodvisno razmerje**, kajti novinar ni v rednem razmerju z naročnikom, in to določilo je bilo izrecno navedeno v **sedemnajstih** pogodbah. V **treh** pogodbah pa je bilo določilo, da sta stranki v **odvisnem razmerju**, kar se izključuje s samim namenom podpisa avtorske pogodbe in tudi s tem, da gre za samostojne in svobodne novinarje, ki naj bi bili neodvisni od naročnika. Ta točka je problematična tudi zato, ker Zakon o dohodnini zelo nejasno opredeljuje, kdaj gre za odvisno in kdaj za neodvisno razmerje, in sicer se pri določanju sklicuje na naslednje kriterije:

- »1. nadzor in navodila v zvezi z opravljanjem dela ali storitev,
2. osebno opravljanje dela ali storitev,
3. zagotavljanje sredstev in pogojev za opravljanje dela ali storitev,
4. prevzemanje finančnih in drugih tveganj ter odgovornosti v zvezi z opravljanjem dela ali storitev,
5. način opravljanja dela ali storitev ter način plačila,
6. pravica do odstopa od pogodbe in prevzemanje odgovornosti v zvezi s tem,
7. neposredna udeležba na dobičku ali izgubi, izhajajoči iz opravljanja dela ali storitev, ki se uporabijo na podlagi dejstev in okoliščin posameznega primera.«

Pri analizi točke, **kdo prevzema odgovornost** za napačne izjave, informacije, se niso pokazale nikakršne nepravilnosti. V **desetih** pogodbah je določeno, da prevzema odgovornost *novinarj*, v **enajstih** pogodbah je odgovornost prevzel *medij* in v **štirih** *vsaka stran zase*. **Sedemintrideset** pogodb *ni vsebovalo tega določila*, kar pomeni, da prevzema odgovornost tisti, ki je informacijo podal – to je lahko novinar ali medij.

V analiziranih pogodbah se je pokazalo, da je avtor o natančnem **obsegu dela** seznanjen le v *sedmih* primerih, medtem ko kar *štiriinpetdeset* pogodb nima natančno določenega obsega dela. Od tega je v *desetih* primerih napisano, da bo obseg dela *določen s sprotnim dogovorom* med medijem in avtorjem, v *treh* se *določi ob podpisu pogodbe*, v *dveh* pa naj bi se *določil naknadno*. Za novinarja je seveda najbolje, če že ob podpisu pogodbe natančno ve, kakšen obseg dela ga čaka.

V pogodbah je bila opazovana tudi **pravica objave avtorskega dela na spletu oziroma internetni strani naročnika**. To pravico si *prilašča medij* v *petnajstih* pogodbah in kot je bilo predvideno, v vseh primerih *brez dodatnega nadomestila* novinarju. Pravica objave na spletu je sekundarna materialna avtorska pravica, a vseeno enakovredna objavi v tiskani ali kaki drugi obliki. Edino pravilno bi bilo, da jo medij tudi tako razume in novinarju za to objavo plača.

Kot zanimivost naj omenim še **nekaj drugih določil**, ki so se pojavila v pogodbah, in sicer:

– **nepotrebna določila:**

- ▶ »avtor obdrži moralne avtorske pravice« – pojavi se v *štirinajstih* pogodbah in je nepotrebno zato, ker so moralne avtorske pravice absolutne in neprenosljive,
- ▶ »medij bo spoštoval moralne avtorske pravice avtorja« – pojavi se v *dvanajstih* pogodbah in je, enako kot prvo določilo, nepotrebno, saj morajo biti moralne avtorske pravice spoštovane že po Ustavi RS,
- ▶ »avtorska dela se označijo z imenom oziroma kratico avtorja« – pojavi se v *osmih* pogodbah in ni potrebno, saj mora biti avtorstvo vedno označeno.

– **določila, ki naj jih avtorske pogodbe ne bi vsebovale:**

- ▶ *štiri* pogodbe imajo med navedenimi deli, za katera se podpisuje, navedeno »*redatorske naloge*«, kar ni avtorsko delo,
- ▶ *triindvajset* pogodb ima *napačno imenovan ZASP*, in sicer kot Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, v *dveh* pa so ga poimenovali Zakon o avtorski pravici,
- ▶ *štirinajst* pogodb vsebuje določilo, da bo avtor »*opravljal*« delo, kar je sporno določilo, razen v primeru, ko gre za odvisno razmerje med strankama,
- ▶ *osem* pogodb ima navedeno, da ima novinar »*status svobodnega novinarja*«, kar formalno sploh ne obstaja,
- ▶ *tri* pogodbe navajajo naslednja *avtorska dela*, ki naj bi jih novinar opravil za medij:

napisal oziroma pripravil in izvedel televizijski program oziroma oddaje, v celoti ali delno, ter s tem v zvezi pripravil okvirno zasnovno televizijskega programa, ustrezne novinarske prispevke (vest, poročilo, reportaža, esej), priredbe, pogovore v živo, glasbene kompilacije, tekste za naročene objave in scenarije za propagandne spote in oddaje ter jih, kjer je to smiselno in mogoče tudi izvedel oziroma režiral, posnel, pripravil kostumografijo ali scenografijo, animiral, komponiral ali kakor koli drugače avtorsko sodeloval pri produkciji in predvajanju programa oziroma oddaj. To določilo ne more biti v pogodbi o avtorskem delu, saj izniči njeno celotno vsebino in smisel pogodbe o avtorskem delu.

Rezultati kažejo na neizmerno 'požrešnost' medija po materialnih avtorskih pravicah novinarja in pa seveda neskladje nekaterih pogodbenih določil z avtorsko zakonodajo. Medij je splošno gledano v dosti boljšem položaju kot novinar, saj ga skuša 'obrti' povsod, kjer se mu pokaže možnost. In kaj se dogaja v tipskih pogodbah?

3.5.2. Kvalitativna analiza

Kvalitativna analiza vsebuje *devet tipskih avtorskih pogodb*, od katerih je ena iz televizije, dve iz istega tiskanega medija le z različnima nazivoma, ena je iz lokalne televizijske postaje, drugih pet pa iz različnih tiskanih medijev. V nadaljevanju so pogodbe predstavljene podrobneje, in sicer so citirani in analizirani le *členi o avtorskih pravicah*, saj se je pri kvantitativni analizi pokazalo, da so prav ti členi najbolj problematični.

Tipaska pogodba 1: Pogodba o avtorskem delu (Tiskani medij, 2005)

3. člen

Avtor obdrži na objavljenem delu moralne avtorske pravice, prenese pa na naročnika vse materialne avtorske pravice po členih 22–36, ZASP, (Ur. l. RS 21/95, 9/01 in 20/01), zlasti pa:

- *pravico do reproduciranja avtorskega dela in sicer: objave v medijih, ki jih naročnik izdaja, shranitve v elektronski obliki – naložitve dela v digitalni obliki na trdem disku, ali v delovnem spominu računalnika, na disketi, na DVD-ju, CD-romih in drugih nosilcih podatkov in arhiviranja dela,*

- *pravico do dajanja na voljo javnosti in sicer: posredovanje na internetni strani naročnika, ter drugih še navedenih načinov in oblik digitalnega izkoriščanja dela,*
- *pravico distribuiranja.*

Prenos avtorskih pravic na objavljenem delu je izključen, časovno in teritorialno neomejen, v neomejeni nakladi in s pravico nadaljnjega prenosa na tretje osebe.

Kot je mogoče razbrati, se po 3. členu pogodbe medij polašča vseh obstoječih materialnih avtorskih pravic, medtem ko je dodatek, da avtor »obdrži vse moralne avtorske pravice«, odveč, saj so moralne avtorske pravice po ZASP neodtujljive in jih avtor obdrži v vsakem primeru.

Medij si zagotavlja pravico, da poobjavlja članke v vseh »medijih, ki jih naročnik izdaja«, za njihovo objavljanje na internetni strani in tako naprej. Vendar za vse to avtor ne dobi dodatnega nadomestila, kar ga postavlja v zelo slab položaj. Po pogodbi torej pravice do objave avtorskega dela na medmrežju pripadajo mediju, novinarju pa se odvzame dodaten vir zaslužka. Prav tako avtor po tej pogodbi prenaša na delodajalca pravico do vseh »še navedenih načinov in oblik izkoriščanja dela«. To po avtorski zakonodaji sploh ni mogoče. Tako kot je mogoče sklepati avtorsko pogodbo le za konkretno delo, je tudi mogoče prenašati le konkretne in navedene materialne avtorske pravice. Če v pogodbi ni jasno določeno, katere materialne avtorske pravice novinar prenaša na medij, gre za nično določilo.

Pogodba od avtorja zahteva, da pristane na prenos, ki je »izključen, časovno in teritorialno neomejen, v neomejeni nakladi ter s pravico prenosa pravic na tretje osebe.« Če se torej avtor odloči prenesti vse naštete in nenaštete pravice na medij, pa mu avtorska zakonodaja daje pravico in možnost, da se pogaja o vsaki pravici posebej in za vsako posebej tudi zahteva nadomestilo.

Opazen je pritisk medija na materialne avtorske pravice novinarja. Te se razvijajo (nastajajo nove) in mediji si jih želijo čim več prilastiti, da lahko potem z njimi svobodno razpolagajo. Pri moralnih avtorskih pravicah jim zakonodaja odvzema pravico kakršnega koli prilaščanja, zato so lahko prizadete le materialne avtorske pravice. Pogodba je neustrezna, saj izkorišča novinarja, s tem ko mu odvzema pravice brez dodatnega oziroma ustreznega materialnega nadomestila.

Tipska pogodba 2: Brez naziva (Tiskani medij, 2005)

3. člen

Založnik bo dosledno spoštoval moralne avtorske pravice avtorja na posameznem avtorskem delu, objavljenem v medijih naročnika. Materialne avtorske pravice na posameznem avtorskem delu, pripravljenem za objavo v medijih založnika, ki obsegajo pravice reprodukcije (vključno z digitalno obliko reprodukcije), distribucije in predelave, avtor za plačilo avtorskega honorarja prenese na založnika, izključno in teritorialno neomejeno ter za ves čas trajanja avtorske pravice.

Avtor soglaša, da lahko založnik prenese materialne pravice na avtorskem delu na tretje osebe in avtorska dela shranjuje ter uporablja tudi v elektronski obliki.

O vrsti in obsegu prispevka, roku oddaje in času objave, se pogodbeni stranki sproti dogovorita, upošteva je določila te pogodbe. Avtor s to pogodbo jamči, da je avtorski prispevek izviren in da še ni bil objavljen.

Pogodba je zelo podobna predhodni. Tudi ta ima nepotrebno določilo, da bo založnik »dosledno spoštoval moralne avtorske pravice avtorja«. Moralne avtorske pravice morajo biti ne glede na določila pogodbe vedno spoštovane, saj se v nasprotnem primeru krši določilo 60. člena Ustave RS.

V primerjavi s prejšnjo pogodbo je manj natančno navedeno, katere materialne avtorske pravice avtor prenaša na medij. Za prenos pravic je avtorju plačan enoten honorar (vsaj v pogodbi ni zaslediti, da bi dobil denarna nadomestila za poobjavo svojih del). Substanca prve pogodbe in te pogodbe je praktično enaka – medij se za enkratno plačilo polašča vseh materialnih avtorskih pravic. Moti določilo, da avtor s podpisom soglaša, da »lahko založnik prenese materialne pravice na avtorskem delu na tretje osebe in avtorska dela shranjuje ter uporablja tudi v elektronski obliki«, za kar avtor ni dodatno denarno nagrajen. Če se avtorjeva stvaritev pojavi na spletu, gre pri tem za enakovredno objavo objavi avtorskega dela v tisku in bi moral novinar biti za to tudi dodatno plačan. Medij tako pridobi pravico objavljanja dela na medmrežju in s tem boljši položaj kot novinar, ki je delo ustvaril.

Tipska pogodba 3: Pogodba o avtorskem sodelovanju s samostojnim novinarjem (Tiskani medij, 2006)

3. člen

Novinar prenaša glede svojega dela na naročnika vsa dela in se odreka avtorskim pravicam.

Citirani člen je neveljaven, saj je popolnoma v nasprotju z zakonom. Vsebuje kar *dve nični določili* hkrati, in sicer:

- novinar prenaša *»na naročnika vsa dela«*,
- novinar *»se odreka avtorskim pravicam«*.

ZASP namreč v 79. členu natančno opredeljuje, katera določila so nična in med njimi sta tudi določila, da *avtor prenaša na drugo osebo avtorsko pravico kot celoto in materialne pravice na vseh prihodnjih delih*. Avtorska pravica je po monistični teoriji, ki jo priznava naša avtorskoppravna ureditev, enovita pravica – pravica *sui generis*, ki vsebuje moralne in materialne elemente, ki so njen bistven sestavni del in predstavljajo avtorsko pravico le hkrati, v svoji soobstojnosti. Avtor lahko s pogodbo prenaša posamezne materialne avtorske pravice, ki pa morajo biti izrecno opredeljene, da je prenos dejansko opravljen. Hkrati lahko avtor na medij prenese samo konkretno našeta avtorska dela, za katera se tudi sklepa avtorska pogodba, sicer se smisel te izgubi. Avtor se torej nikakor ne more odpovedati svoji avtorski pravici kot celoti na vseh svojih prihodnjih in nenaštetih delih. To določilo bi bilo veljavno v *sistemu copyright*, ki pobere avtorju vse avtorske pravice, medtem ko je v našem *sistemu avtorskih pravic* nično. Pogodba je kljub ničnemu določilu veljavna in za novinarja ugodna, saj ohrani vse materialne avtorske pravice na svojem delu in na mediju prenaša le pravico do enkratne objave.

Tipska pogodba 4: Pogodba o poslovnem sodelovanju (Tiskani medij, 2006)

3. člen

Avtor ohrani pri delu moralne pravice, prepusti pa uporabniku, proti plačilu pogodbenih obveznosti enkrat za vselej in za vse primere:

- *svoje materialne avtorske pravice,*
- *dovoljenje možnosti objav in delnih modifikacij posameznih segmentov iz avtorskih del, ki so predmet te pogodbe.*

Tudi tokrat je določilo, da »avtor ohrani pri delu moralne pravice«, popolnoma odveč. Vendar to ni vse, kar je brezpredmetno, nično v tem členu. Tudi fraza »enkrat za vselej in vse primere«, ki naj bi pomenila, da lahko medij avtorsko delo vsebinsko, časovno in krajevno uporablja neomejeno, v tem smislu ni veljavno, ker ne našteva konkretnih načinov uporabe avtorskega dela. To, da avtor, sicer »proti plačilu«, prepusti uporabniku »svoje materialne avtorske pravice«, je nično določilo, saj ni konkretno naštet, katere materialne avtorske pravice ima v mislih medij. Res je, da v nadaljevanju pogodba omenja, da si medij prilašča »dovoljenje možnosti objav in delnih modifikacij posameznih segmentov iz avtorskih del«, kar pa ni natančno določilo. Vprašanje je, katere objave in modifikacije avtorskega dela so mišljene. Člen bi moral natančno določiti oziroma opredeliti, katere pravice avtor prenaša mediju in za kakšne namene. V tem primeru je popolnoma neveljaven, kar pomeni, da tako kot v prejšnji pogodbi avtorju ostanejo vse materialne avtorske pravice na njegovem delu, razen pravica do enkratne objave se prenese mediju.

Tipska pogodba 5: Pogodba o avtorskem delu (Tiskani medij, 2006)

Pogodba pripada istemu tiskanemu mediju kot prejšnja, le da ima drugačen naziv in drugo vsebino. Gre spet za avtorsko pogodbo, ki pa začuda nima *niti enega člena o avtorskih pravicah*. Avtor se sicer v 1. členu »obveže, da bo za naročnika napisal strokovne članke« in dobil za to plačilo, vendar ne ve, kaj se bo zgodilo z avtorskimi pravicami. V tem primeru velja določilo 75. člena ZASP, ki v drugem odstavku pravi: »Če ni določeno, katere posamične pravice ali kakšen obseg določene pravice se prenaša, se šteje, da so prenesene tiste pravice in v takem obsegu, kot je bistven za dosego namena pogodbe.« Avtor je definitivno dosegel oziroma sprejel najboljšo možno rešitev zase in je, skoraj lahko zapišem, medij na slabšem, ker si ni pridobil vseh možnih in veljavnih materialnih avtorskih pravic.

Tipska pogodba 6: Pogodba o novinarskem delu (Javna televizija, 2006)

11. člen

S sklenitvijo te pogodbe in po izplačilu pogodbenega zneska ... nima nadaljnjih materialnih obveznosti do novinarja/-ke, ima pa pravico do neomejenega razpolaganja z dokončanim novinarskim delom.

Za novinarska dela, ki izpolnjujejo predpostavke avtorskega dela, novinar /-ka prenese na ... tudi naslednje pravice:

- *vse materialne avtorske pravice na dokončanih novinarskih delih, ki izpolnjujejo predpostavke avtorskega dela, njihovih prevodih in morebitnih predelavah, tako kot so določene v 22. do 33. členu Zakona o avtorski in sorodnih pravicah,*
- *reproduciranje v elektronski obliki,*
- *tonsko in vizualno snemanje,*
- *druge pravice avtorja v smislu zakona.*

... ima izključne, časovno in teritorialno neomejene pravice iz prvega odstavka tega člena in pravico do nadaljnjega odstopa teh pravic tretji pravni ali fizični osebi, brez materialnih obveznosti do novinarja/-ke.

12. člen

... bo po izplačilu pogodbenega honorarja in izpolnitvi drugih pogodbenih obveznosti pridobila izključne pravice do neomejenega razpolaganja z novinarskim delom, ki je predmet te pogodbe in izključne pravice do objavljanja (v celoti in v odlomkih) tako, kot je dogovorjeno v 11. členu.

... bo spoštovala moralne avtorske pravice novinarja/-ke.

... bo ime in priimek novinarja/-ke navedla pri vsaki objavi posameznega novinarskega dela.

Pogodba natančno navaja materialne avtorske pravice, ki jih novinar odstopi mediju, razen v primeru določila »druge pravice avtorja v smislu zakona«, ki je sporno in pušča dvom. Gre za to, da »druge pravice« niso konkretizirane in ta določba verjetno nima učinka ne na novinarja in ne na medij. Sicer pa je pravic, ki jih avtor prenaša, veliko, a plačilo je le eno, kar opredeljuje določilo, da po izplačilu pogodbenega zneska medij »nima nadaljnjih materialnih obveznosti do novinarja/-ke, ima pa pravico do neomejenega razpolaganja z dokončanim novinarskim delom.« Omenjeno je tudi reproduciranje v elektronski obliki, ki si ga je medij prilastil in za to ne nudi nobenih dodatnih nadomestil avtorju. Nesprejemljivo je določilo, da ima medij »izključne, časovno in teritorialno neomejene pravice iz prvega odstavka te točke«. Da pa je vse skupaj še bolj slabo za novinarja, si medij prilašča »pravico do nadaljnjega odstopa teh pravic tretji pravni ali fizični osebi, brez materialnih obveznosti do novinarja/-ke.«

Naslednji odstavek 11. člena pogodbe daje mediju izključno pravico do *»neomejenega razpolaganja in objavljanja avtorskih prispevkov (v celoti in v odlomkih) tako, kot je napisano v 9. točki.«* Se pravi, avtor ustvarja dela, za katera je plačan enkrat, ne glede na to, če se ta dela potem ponovno objavijo. Novinar je postavljen v slab položaj in bi se moral pogajati za svoje materialne pravice in njihovo nadomestilo, kar je tudi njegova pravica.

Na koncu 12. člena je navedeno, da bo medijska hiša *»spoštovala moralne avtorske pravice novinarja/-ke.«* To je obveza, ki je določena z zakonodajo in je ni treba omenjati v pogodbi.

Omeniti velja, da je ta pogodba namenjena v podpis tako samostojnemu novinarju, kot tudi svobodnemu novinarju s statusom samostojnega podjetnika, ki se je v zadnjem času dokaj razširil.

Tipska pogodba 7: Pogodba o stvaritvi avtorskega dela (Tiskani medij, 2006)

5. člen

Avtor v zvezi z avtorskim delom, ki je predmet te pogodbe, prenaša na naročnika vse materialne pravice, pri čemer je prenos materialnih pravic izvršen enkrat za vselej in za vse primere. Naročnik tako postane izključni nosilec vseh materialnih avtorskih pravic za dela iz te pogodbe.

Citirani člen kaže, da tudi ta pogodba ni v skladu z zakonom. Kot je že nekajkrat zapisano, avtor ne more prenesti na naročnika vseh materialnih pravic, temveč zgolj posamične in izrecno naštete. In da je vse skupaj še bolj neveljavno, niso našteti niti načini uporabe avtorskega dela, temveč naj bi prenos veljal *»enkrat za vselej in za vse primere«*. Pogodba sicer v 4. členu omenja, da bo naročnik objavljaval avtorska dela tudi na spletu, brez dodatnega plačila seveda, zato bi lahko sklenila, da je to tudi edina pravica, ki si jo je medij prilastil, poleg enkratne objave.

Omeniti velja še 3. člen pogodbe, ki pravi, da je pogoj za plačilo honorarja *»objava v ediciji«* medija. Ker se pogodba sklepa vnaprej, je treba opozoriti na 99. člen ZASP, ki v prvem odstavku določa, da se s pogodbo o naročilu avtorskega dela *»avtor zaveže ustvariti določeno delo in ga izročiti naročniku, naročnik pa se zaveže, da mu bo za to plačal honorar«*.

Izplačilo honorarja tako po ZASP ni pogojeno z objavo, ampak s samo stvaritvijo in izročitvijo naročenega avtorskega dela.

Tipška pogodba 8: Pogodba o poslovnem sodelovanju (Tiskani medij, 2006)

7. člen

V skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah se novinarka strinja, da so prispevki, ki jih opravi po tej pogodbi, last naročnika in da ima s plačilom v skladu s to pogodbo pokrite vse materialne avtorske pravice.

V primeru vseh vrst sekundarne uporabe prispevkov, kot so izdaje v obliki knjig, CD-romov in drugih elektronskih nosilcev podatkov ter v primeru prenosa na tretje osebe, se uporaba ureja v posebnem pisnem dogovoru med avtorico, avtorjem in naročnikom.

Naročnik se lahko z novinarko, ki opravlja novinarsko delo po tej pogodbi, dogovori za izvedbo posameznega avtorskega prispevka, ki se ga honorira posebej z individualno avtorsko pogodbo.

Če bralec pozorno prebere člen, lahko takoj ugotovi napako, ki je, ali posledica 'tiskarskega škrate', ali pa posledica nepoznavanja zakona. ZASP je namreč imenovan kot Zakon o avtorskih in sorodnih pravicah, kar je napačno poimenovanje. Gre namreč za Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. In tudi če mediju v tem primeru ne zamerimo, se zadeva ponovno zaplete pri določilu, da so »s plačilom v skladu s to pogodbo pokrite vse materialne avtorske pravice«. Kot že zapisano, v tem primeru materialne avtorske pravice ostanejo avtorju, medij pa je dobil pravico do enkratne objave avtorskega dela.

Medij želi nastalo stanje izboljšati z naslednjim odstavkom istega člena, v katerem je navedeno, da se v primeru »vseh vrst sekundarne uporabe prispevkov, kot so izdaje v obliki knjig, CD-romov in drugih elektronskih nosilcev podatkov ter v primeru prenosa na tretje osebe« uporaba ureja »v posebnem pisnem dogovoru med avtorico, avtorjem in naročnikom.« Konec odstavka kaže na upoštevanje novinarja s strani medija, saj le-ta dobi možnost, da se pogaja z njim. Hkrati mu medij v besedilu člena daje možnost, da se lahko »dogovori za izvedbo posameznega avtorskega prispevka, ki se ga honorira posebej z

individualno avtorsko pogodbo.« Lahko bi rekla, da je pogodba kljub ničnemu določilu o prenosu materialnih avtorskih pravic korektna do novinarja.

Tipaska pogodba 9: Pogodba o avtorskem delu (Lokalna televizija, 2003)

5. člen

S podpisom te pogodbe odstopa avtorica naročniku vse svoje materialne avtorske pravice, naštete v 22. členu ZASP, in pravico do neomejenega nadaljnjega prenosa v smislu 75/1 čl. ZASP, v zvezi z delom po tej pogodbi, za ves čas njihovega trajanja, za uporabo doma in v tujini in za vse znane oblike uporabe, brez kakršnih koli dodatnih honorarjev ali nadomestil avtorici.

5.1.

Avtorica pristaja, da se njeno avtorstvo, glede na tip televizijskega programa, lahko tudi ne navede izrecno.

Ta pogodba je groba ubeseditvev vsega, kar piše praktično v skoraj vseh veljavnih analiziranih pogodbah. Avtorica oziroma novinar prepusti vse materialne pravice naročniku, seveda o dodatkih k honorarju ni govora, kar jasno nakaže določilo »*brez kakršnih koli dodatnih honorarjev ali nadomestil avtorici.*« Hkrati pa se novinarka že s podpisom pogodbe obveže, da ne bo zahtevala navedbe svojega imena pod objavo, ki jo je pripravila: »*Avtorica pristaja, da se njeno avtorstvo, glede na tip televizijskega programa, lahko tudi ne navede izrecno.*« To je popolnoma nično določilo, saj so moralne avtorske pravice absolutne in ustavno zajamčene človekove pravice, ki jih ne more nihče vzeti.

Ta pogodba je bila prihranjena za konec pregleda pogodb predvsem zato, ker je tipična pogodba za samostojne in svobodne novinarje pri nas, pa tudi drugje: »Zaradi nesorazmernosti moči na trgu dela mediji običajno poberejo vse pravice, ki obstajajo, in ne samo tistih, ki jih potrebujejo (da ustvarijo dobiček).« (Bently 2002: 6) Zanimivo je, da včasih vzamejo celo tiste pravice, ki jih ne potrebujejo za takojšnjo eksploatacijo dela, za primer, če jih bodo morda potrebovali v prihodnosti, še bolj pa z namenom, da si bodo pridobili nepričakovano korist. Običajno v svojih pogodbah mediji izključijo vse določbe, ki so v korist avtorja, ker bi to sicer menda povzročilo nesorazmerne stroške zanje: z avtorjem,

ki bi si upal spremeniti še tako majhne detajle v pogodbi, sploh ne bi sklenili pogodbe, kar se je v praksi tudi pokazalo.

Za primerjavo z analiziranimi pogodbami je naveden člen o avtorskih pravicah iz 'idealne' **Pogodbe o avtorskem sodelovanju s samostojnim novinarjem**. »Pogodbo je z delovnopravnega vidika pripravil odvetnik Gregor Simončič, z avtorskopravnega pa dr. Miha Trampuž. Kar se tiče nadomestil za uporabo avtorskih pravic je dr. Trampuž v pogodbi že upošteval ureditev, ki jo predlaga tudi nova novinarska nacionalna kolektivna pogodba.«

(dostopno na http://www.novinar.com/novinarji/samostojni_dobicek.php)

3. člen

(1) Novinar prenaša glede svojega dela na naročnika pod pogoji iz (2), (3) in (4) odstavka tega člena vse materialne avtorske pravice po členih 22–36, 104 in 121 zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP, Uradni list RS 21/95, 9/01, 30/01), vključno s reproduciranjem v elektronski obliki, pravico uvoza ter tonskim in vizualnim snemanjem. Ta prenos je izključen, časovno in teritorialno neomejen, v neomejeni nakladi in s pravico nadaljnjega prenosa na tretje osebe.

(2) Naročnik lahko uporabi novinarjevo delo le na podlagi posebnega predhodnega pisnega aneksa k tej pogodbi, ki ga sklene z novinarjem, če gre za sekundarno uporabo tega dela v obliki oz. za namene:

- knjig,*
- CD-romov ali podobnih elektronskih nosilcev,*
- sloganov,*
- tržnih likov (character merchandising).*

(3) Izključni prenos pravic na fotografijah, ilustracijah in karikaturah se po enkratni uporabi s strani naročnika spremeni v neizključni prenos.

(4) Naročnik se zaveže plačati novinarju dodatno primerno denarno nadomestilo za vse sekundarne uporabe novinarjevega dela, in sicer:

- dajanje na voljo javnosti na svojem ali tujem strežniku preko 3 dni od prve objave: 20 % od MPC (brez DDV) za vsak down-load,*
- nadaljnji prenos pravic na druge časopisne, založniške, medijske in podobne osebe (npr. prenos člankov ali oddaj): 30 % od MPC (brez DDV) za vsak prenos,*
- nadaljnji prenos pravic v obliki clippinga (fotokopije, CD-romi, on-line): 30 % od MPC (brez DDV) za vsak prenos,*

- kabelska retransmisija: 30 % od MPC (brez DDV) za vsak prenos,
- vse druge oblike sekundarne uporabe.

- (5) Pri uporabi, ki sočasno zajame več novinarjev, velja odstotek avtorskih nadomestil iz prejšnjega odstavka za vse novinarje skupaj.
- (6) Če naročnikov prenos pravic na tretje osebe ni neposredno izražen v denarju (izmenjave, kompenzacije), se ta oceni in obračuna glede na običajne cene takega prenosa.
- (7) Če naročnik glede določenega novinarjevega dela ne izpolni enega ali vseh pogojev iz (2) ali (3) ali (4) odstavka tega člena, pripadejo vse pravice iz (1) odstavka tega člena na tem delu v celoti in neomejeno novinarju.
- 8) Po poteku trajanja te pogodbe pripadejo vse avtorske pravice na njegovih delih, ustvarjenih po tej pogodbi, zopet novinarju.

Slednja pogodba je spoštljiva tako do medija, kot tudi do novinarja. Medij si prilasti materialne avtorske pravice in lahko svobodno razpolaga z njimi, medtem ko je novinar plačan za vsako uporabo svojega dela. Vprašanje je, kdaj bodo začeli mediji sklepati pogodbe, ki bodo tako natančno naštevale, katere materialne avtorske pravice in za koliko denarja se prenašajo. S tem bi seveda vse prednosti, ki jih imajo do novinarjev, 'izpuhtele' in bi se znašli v 'enakopravnem' razmerju z novinarjem, kar pa gotovo ni v njihovem načrtu.

Glede na rezultate analize sklepam, da sta za težave oziroma probleme na tem področju **krivi obe strani** – tako mediji kot tudi novinarji. Prvi so tista veja industrije, ki želi doseči cilje ne glede na posledice svojega početja. Cilj medijske industrije je v analiziranem primeru pridobiti čim cenejšo delovno silo, novinarje, ki bo pripravljena za malo denarja in kljub 'nepravičnemu' pogodbenemu razmerju narediti vse. Novinarji pa pripomorejo k težavam predvsem zaradi nepoznavanja slovenske avtorske zakonodaje, kar mediji s pridom izkoriščajo. Je pa tu verjetno še en dejavnik, in sicer občutek socialne varnosti, ki je v današnji družbi velik problem. Novinarji namreč uživajo nizko socialno varnost, v drugih medijih pa si težko zaslužijo dodatne prihodke zaradi konkurenčnih prepovedi ali zaradi norm, ki jih morajo izpolniti. Ko jim mediji ponudijo pogodbo, jih predvsem potreba po dobičku, ki jim omogoča ekonomsko varnost, sili v podpis. Pojavljata se vprašanja: ***Kam bo to pripeljalo? Kdaj bo tega konec?***

4. Sklep ali kako naprej

Namen diplomske naloge je bil preučiti področje pogodbenih razmerij med svobodnim in samostojnim novinarjem ter medijem. V analizo so bile vključene podpisane individualne avtorske pogodbe in tipske avtorske pogodbe; prve so bile analizirane kvantitativno, druge pa kvalitativno. Podpisane avtorske pogodbe sem preučevala glede šestnajstih točk (naziv pogodbe, vrsta medija, letnica pogodbe, obseg prenosa, izključni/neizključni prenos, nadaljnji prenos, nični členi, avtorski honorar, materialne avtorske pravice, konkurenčna prepoved, stroški dela, avtorsko delo, odvisno/neodvisno razmerje, prevzem odgovornosti, obseg dela in pravica objave na spletu), medtem ko sem pri tipskih avtorskih pogodbah preučila zgolj člene o avtorskih pravicah.

Rezultati so pokazali, da *je medij na splošno v dosti boljšem položaju kot novinar*. V večini primerov gre v pogodbah za vsebinsko, prostorsko in časovno neomejen prenos, v pogodbah (razen v sedmih) se pojavljajo nični členi, kar kaže na neskladje pogodb z ZASP, prenos materialnih avtorskih pravic je v večini pogodb izključen, pojavljajo se določila o konkurenčni prepovedi, mediji si v določenih primerih prilaščajo 'brezplačno' pravico do objave dela na spletu, z obsegom dela so novinarji seznanjeni le v sedmih primerih, kar je zanje neugodno, saj ne morejo vnaprej predvideti, koliko bodo dejansko delali in koliko prostega časa jim bo ostalo. V pogodbah so se za novinarja kot ugodna pokazala samo določila o avtorskem honorarju, ki se v večini primerov določa mesečno, glede na obseg in kakovost dela, in določila o nadaljnjem prenosu ter navedbi avtorskih del. Lahko rečem, da so torej avtorske pogodbe za novinarja slaba izbira (vsaj pri pogodbah, ki so bile vključene v analizo).

Prednost, ki naj bi jo torej imeli samostojni in svobodni novinarji pred redno zaposlenimi, je zgolj navidezna. Odnos med medijem in novinarjem ni enakovreden, temveč so »samostojni novinarji do 'delodajalca' v še bolj podrejenem položaju kot zaposleni.« (Stare: 2003) To se jasno kaže predvsem pri analizi členov o materialnih avtorskih pravicah. Pravilo, ki ga upoštevajo mediji pri samostojnih in svobodnih novinarjih, bi bilo lahko naslednje: ***'Poberi vse materialne avtorske pravice in plačaj samo prvo objavo!'***

Stanje je slabo. Avtorske pravice s strani medijev niso spoštovane, čeprav so »branik, ki zagotavlja kakovost medijev. Brez njih javnost ne more biti gotova v verodostojnost in

etičnost posredovanih informacij. Kvaliteta vsebin medijev pa je ključ do kulturno bogate informacijske družbe.« (Stare: 2003)

Zaključim lahko, da v primeru, če bi »novinarji bolje poznali zakonodajo, bi najbrž podpisali manj zanje škodljivih pogodb, ki jih dobijo v podpis z grožnjo, da brez podpisa pogodbe ne bo izplačanega honorarja.« (Nahtigal v Drakulič 2005)

Ves čas se torej postavlja vprašanje, »kaj je to prav (kot bistvo prava), kaj je to pravica, kaj je pravično.« (Medic 1995: 33) V prihodnosti bi bilo zelo umestno izvesti širšo raziskavo pogodbenih razmerij in ustrezneje urediti to področje. Tako bodo mediji in novinarji lažje shajali, družba pa bo pravočasno obveščena o zanjo pomembnih informacijah.

5. Literatura in viri

- Amon, Smilja (2004) Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob, ur. (2004) *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri. Znanstveni zbornik ob 40. obletnici študija novinarstva na Slovenskem*, 53–68. Ljubljana: Media.
- Bainbridge, David (1996) *Intellectual property*. London: Pitman Publishing.
- Bently, Lionel (2002) *Between a Rock and the Hard Place: The Problem Facing Freelance Creators in the UK Media Market-Place*. London: Institute of Employment Rights.
- Bogataj, Maja (2000) Avtorsko pravo v dobi novih tehnologij: nove tehnologije terjajo in omogočajo drugačne mehanizme za spodbujanje ustvarjalnosti. *Informatika in pravo* 2(2000), VII-XI. *Pravna praksa* 19(36/37), 29–33. Ljubljana: GV Založba.
- Božič, Anton (1978) *Pravna narava avtorske pravice*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Bromley, Michael (1994) *Journalism*. Great Britain: Hodder & Stoughton.
- Chitrakar, Urša, Maja Bonač, Mateja Brezavšček in Nataša Štefanec (2000) *Poznate svoje avtorske pravice?*. Ljubljana: PIC.
- Cornish, W. R. (1996) *Intellectual Property: Patents, Copyright, Trade Marks and Allied Rights*, 3rd Edition. London: Sweet & Maxwell.
- Cornish, P. Graham (2001) *Copyright: interpreting the law for libraries, archives and information services*. London: Library Association Publishing.
- Cujnik, Barbara (2001) *Virtualnost medijev*. Ljubljana: FDV.
- Dahlgren, Peter (1996) Media Logic in Cyberspace: Repositioning of Journalism and Its Public. *Javnost/The Public* 3(3), 59–72.
- Davies, J. Eric (2000) Balancing the Books: Copyright, Collecting Agencies and Libraries – Partnership or Polarization?. V *The European Writer* (2000) *Authors' Rights and their Management in Europe*, 78-81. Strasbourg: European Conference of Creators' Organisations.
- Fidler, Roger (1997) *Mediamorphosis: Understanding New Media*. Pine Forge Press.
- Gailey, E. Atwood (1996) Who own digital rights?. *Communications and the Law*, marec 18(1).
- Gržinić, Marina (1996) *V vrsti za virtualni kruh: Čas, prostor, subjekt in novi mediji v letu 2000*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 78–109.
- Harcup, Tony (2004) *Journalism: Principles and Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1–10.

- Hardt, Hanno (1996) *The End of Journalism: Media and Newswork in the United States*. *Javnost/The Public* 3(3), 21–41.
- Henneberg, Ivan (2001) *Autorsko pravo*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Informator.
- Herbert, John (2001) *Practising Global Journalism: Exploring Reporting Issues Worldwide*. Oxford: Focal Press.
- Hribar, Peter (1999) *Spoznajmo Internet*. Nova Gorica: Flamingo.
- Jalen, Mateja (1996) *Vsebinska avtorske pravice*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Košir, Manca (2003) *Surovi čas medijev*. Ljubljana: Založba Ivan Hvala.
- Lessig, Lawrence (1999) *Code and Other Laws of Cyberspace*. New York: Basic Books.
- Lister Martin, Jon Dovey, Seth Giddings, Iain Grant in Kieran Kelly (2003) *New Media: A Critical Introduction*. Great Britain: St. Edmundsbury Press.
- Matoz, Zdenko (2006) *Pravice so last avtorjev*. *Večerno Delo*, 24. 2.: 15.
- McManus, J. H. (1994) *Market-Driven Journalism. Let the Citizen Beware?*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- McQuail, Denis (2000) *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage Publications.
- Medic, Tatjana (1995) *Oblike avtorske pravice in avtor*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Miller C., Lisa (1998) *Power Journalism: Computer-Assisted Reporting*. Fort Worth: Harcourt Brace & Company.
- Močnik, Rastko (2003) *Ali se novinarstvo lahko upre svojemu zatonu?*. V: Halimi, Serge (2003) *Novi psi čuvaji*. Ljubljana: Maska.
- Oman, Branko (1996) *Avtorska pravica*. *Podjetje in delo: revija za gospodarsko, delovno in socialno pravo* 4(22), 448–462. Ljubljana: GV Založba.
- Pejanovič, Smiljana (1998) *Informacijske tehnologije, intelektualna lastnina in vloga knjižnic pri varovanju avtorske pravice in sorodnih pravic*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Perko, Melita (1999) *Načela avtorskega pogodbenega prava*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Perše, Zoran (2000) *Varstvo in zaščita avtorskih pravic v digitalnem okolju*. *Informatika in pravo* 2(2000), XII–XVI. *Pravna praksa* 19(36-37), 34–38. Ljubljana: GV Založba.
- Poler Kovačič, Melita (2003) *Iz surovega časa medijev v čas odgovornih medijev: Spremnna beseda*. V Košir, Manca (2003) *Surovi čas medijev*, 7–27. Ljubljana: Založba Ivan Hvala.
- Pretnar, Bojan (2002) *Intelektualna lastnina v sodobni konkurenci in poslovanju: Pravne osnove, ekonomska analiza in podjetniški cilji*. Ljubljana: GV Založba.
- Rosen, Jay (1999) *What are journalist for?*. Binghamton, New York: Vail-Ballon Press.

- Rudin, Richard in Trevor Ibbotson (2002) *An introduction to Journalism: Essential techniques and background knowledge*. Oxford: Focal Press, 1–16 in 171–191.
- Sajovic, Bogomir (1974) *Osnove avtorskega prava (študijski pripomoček)*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Sajovic, Bogomir (1982) *O avtorski pravici: študijski pripomoček*. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Sajovic, Bogomir (1993) Osnove avtorske pravice. *Pravnik* 48(1/3), 13–19.
- Splichal, Slavko (1992) *Izgubljene utopije?*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Splichal, Slavko (2000) Novinarji in novinarstvo. V Slavko Splichal (ur.) *Vregov zbornik*, 47–56. Ljubljana: FDV.
- Sterling, Adrian (2000) Management of Rights and Claims of Creators in the Digital Era: The Global Imperative. V *The European Writer (2000) Authors' Rights and their Management in Europe*, 82–85. Strasbourg: European Conference of Creators' Organisations.
- Sterling, J. A. L. (2003) *World Copyright Law: Protection of Authors' Works, Performances, Phonograms, Films, Video, Broadcasts and Published Editions in National, International and Regional Law*, 2nd Edition. London: Sweet & Maxwell.
- Strnad, Igor (2001) *Avtorsko pravo: Dodatek h gradivu Pravo intelektualne lastnine*. Maribor: Pravna fakulteta.
- Sutcliffe, Phil, Jenny Vaughan in Hilary Macaskill, ur. (2004) *Battling for Copyright: Freelance Journalists versus the Media Conglomerates*. Buckinghamshire: Halston & Co.
- Štempihar, Jurij (1960) *Avtorsko pravo*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Trampuž, Miha (1991) *Avtorsko pravo v praksi*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Trampuž, Miha, Branko Oman in Andrej Zupančič (1997) *Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP) s komentarjem*. Ljubljana: GV Založba.
- Trampuž, Miha (2000) *Avtorsko pravo: izbrana poglavja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Trampuž, Miha (2004) Kaj je avtorsko in kaj ne?. *Novinar* (oktober). Ljubljana: Društvo novinarjev Slovenije, 34–36.
- Trstenjak, Slavko (1997) Bistvo moralnih upravičenj avtorskega prava. *Pravnik* 52(4/5), 269–299.
- (1981) *The ABC of copyright*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Internetni viri

- Bernik Bogataj, Borut (2001) Novinarji ne poznajo svojih pravic. Avtorske pravice so v novinarstvu precej težaven in velikokrat tudi kršen institut. *Medijska preža* (pomlad), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/11/pravo/> (27. 4. 2005).
- Bogataj Jančič, Maja in Maja Lubarda (2005) Licence Creative Commons tudi v Sloveniji. *Medijska preža* (november), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/recenzije/> (12.3.2006).
- Drakulič, Igor (2005) Svobodni novinarji podpisali škodljive pogodbe. *Medijska preža* (november), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/polozaj/> (12. 3. 2006).
- Gregorčič, Marta (2005) Javni prostor: Negujmo ga tam, kjer je in odpirajmo tam, kjer se je zaprl. *Medijska preža* (november), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/refer/>, (12. 3. 2006).
- Hugenholtz, P. Bernt in Annemique M.E. de Kroon (2000) The Electronic Rights War. Who owns the rights to new digital uses of existing works of authorship. *Legal Observations of the European Audiovisual Observatory* (4), <http://www.ivir.nl/publications/hugenholtz/e-rights.html> (26. 4. 2005).
- Lubej, Gašper (2002) Ko novinarji delajo brez pogodb in zavarovanja. *Medijska preža* (poletje), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/14/samostojni/> (1. 5. 2005).
- Lubej, Gašper (2006) *Položaj samostojnih in svobodnih novinarjev (honorarcev) v Sloveniji*. http://www.novinar.com/sindikato/projekt_vse.asp?id=32 (10. 4. 2006)
- Nahtigal, Neva (2002) Tehnologija zahteva dodatno zaščito avtorskih pravic. *Medijska preža* (december), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/15/pravo/> (1. 5. 2005).
- Nahtigal, Neva (2004) Zakaj so stavkali novinarji?. *Medijska preža* (november), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/20/stavka/> (2. 5. 2005).
- Repanšek, Jaka (2003a) Varovanje avtorskih pravic v kolektivni pogodbi: kako se miš spreminja v mačko. *Medijska preža* (oktober), <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/17/pravo/> (30. 4. 2005).
- Repanšek, Jaka (2003b) Kraja avtorskih del: avtorji lajajo, karavana gre dalje. *Medijska preža* (oktober),

- <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/17/pravo/> (30. 4. 2005).
- Rovšek Jernej, Sandra Bašič Hrvatini in Brankica Petković (2005) Kakšen sklad za medije?. *Medijska preža* (november),
<http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/24/politika/> (12. 3. 2006).
 - Stare, Špela (2003) Avtorske pravice so last avtorjev, ne medijev. *E-novinar*,
http://www.novinar.com/prikaz.php?show_projekt_objava=6&show_projekt=7
(10. 5. 2005).
 - Škrinjar, Klara (2005) Samostojni in svobodni novinarji v primorskih lokalnih medijih. *Medijska preža* (maj),
<http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/22/trg/> (12. 3. 2006).
 - Trošt, Matjaž (2003) Izzivi spletnega novinarstva. *Medijska preža* (marec),
<http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/internet/> (2. 5. 2005).
 - Kodeks slovenskih novinarjev,
<http://www.media-forum.si/slo/pravo/samoregulacija/kodeks-novinarjev.pdf> (26. 3. 2006).
 - Ustava Republike Slovenije,
http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava.html (24. 4. 2005).
 - Zakon o avtorski in sorodnih pravicah,
<http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/avtorske-pravice.pdf> (25. 4. 2005).
 - Zakon o dohodnini,
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200621&stevilka=818> (6. 5. 2006)
 - Zakon o medijih,
<http://www.media-forum.si/slo/pravo/pravni-viri/zakon-o-medijih.pdf> (28. 4. 2005).
 - Pogodba o avtorskem sodelovanju s samostojnim novinarjem,
http://www.novinar.com/novinarji/samostojni_dobicek.php (9. 5. 2005)